

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Зоренко Ярослава Андріївна

«Образ соціального працівника в українському суспільстві»

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня

бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,

асистент кафедри соціальної роботи,

Полівко Лариса Юріївна

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи

Кандидат соціологічних наук,

(підпис)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ..	6
1.1.Теоретико-методологічні засади формування статусу соціальної роботи як професійної діяльності.....	6
1.2.Суспільні уявлення та стереотипи українців щодо соціальної роботи	11
1	
Висновки до розділу 1	177
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБРАЗУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	19
2.1.Характеристика вибірки, обґрунтування та опис методів дослідження	1919
2.2.Аналіз результатів дослідження щодо визначення образу фахівця із соціальної роботи в українському суспільстві	233
2.3 Аналіз результатів дослідження щодо впливу ірраціональних установок та упереджень на формування образу соціального працівника в Україні.....	355
Висновки до розділу 2	3939
РОЗДІЛ III. ОБРАЗ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	411
3.1. Програма формування образу соціального працівника для молоді	411
3.2.Рекомендації щодо формування образу сучасного соціального працівника в українському суспільстві.....	466
Висновки до розділу 3	4949
ВИСНОВКИ	511
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	544
ДОДАТКИ	588

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Професія фахівця із соціальної роботи є дуже важливою для українського суспільства, адже саме соціальні працівники відіграють ключову роль у реалізації необхідних умов у сфері соціального забезпечення та соціального захисту населення, а також у створенні та реалізації інноваційних методів, що сприяють підвищенню ефективності функціонування соціальної політики в Україні.

Хоча професія фахівця із соціальної роботи вважається перспективною та суспільно-важливою в багатьох провідних країнах, зокрема, вона інтенсивно розвивається в Сполучених Штатах Америки та Великій Британії. В Україні уявлення про дану професію досить вузьке та загальне, яке базується на застарілій та неактуальній інформації. Прикладом може бути стереотип про діяльність соціальних працівників, яка пов'язана лише з наданням натуральної допомоги, у вигляді продуктів харчування, а також засобів особистої гігієни тощо. Саме на основі соціальних стереотипів – традиційних звичних образів або уявлень про соціальний об'єкт чи подію, формується викривлений образ соціального працівника, який хибно сприймається в українському суспільстві.

Варто зауважити, що феномен стереотипізації мислення цікавить вітчизняних дослідників уже давно, тому цей феномен продовжують вивчати такі вчені як: Р. Грановська, Ю. Крижанська, В. Лаптев, Е. Орлова, Л. Полівко, Н. Рогаль, В. Ядов та інші. Також, варто виділити представників американської соціальної психології та соціології, які теж вивчали стереотипи щодо соціальної сфери та діяльності соціальних працівників: А. Адамс, А. Білсон, Д. Гамільтон, Д. Катц, К. Макколі, Р. Нісбет та М. Росс.

Потрібно зазначити, що на образ фахівця із соціальної роботи в Україні сильний вплив має зарубіжний кінематограф, а також вітчизняні ЗМІ, які здебільшого висвітлюють соціальних працівників та соціальні служби з негативної сторони, як ті установи та люди, котрі забирають дітей із сім'ї, і яких потрібно боятися та уникати. Характерно, що соціальний статус даної

професії теж формує хибне уявлення про цю діяльність і зазвичай воно базується на застарілих стереотипах, відсутність елементарних знань про діяльність фахівців із соціальної роботи. В соціумі до цього часу сформована хибна суспільна думка, що соціальний працівник – це незатребувана та неактуальна професія, умови праці не відповідають нормі, у фахівців зазвичай відносно невисока заробітна плата. Ці та інші чинники мають значущий вплив на формування загальної суспільної думки щодо образу соціального працівника та загалом сприйняття соціальної роботи як сфери практичної та професійної діяльності.

Відповідно, такі викривленні та хибні уявлення формують у випускників загальноосвітніх закладів освіти думку про неактуальність такої професії та формує у них небажання обирати сферу соціальної роботи задля професійної реалізації. Що згодом, може призвести до гальмування розвитку сучасної соціальної роботи та її популяризації в Україні через нестачу кваліфікованих кадрів у цій сфері.

Саме тому важливо формувати суспільну обізнаність громадян щодо професії та діяльності соціального працівника, аби змінити застарілі уявлення українців щодо соціальної роботи та популяризували дану професію. Відповідно актуальність дослідження підтверджується вказаними тезисами щодо хибних уявлень українців про соціальну роботу, що і спровокувало вибір теми нашого дослідження **«Образ соціального працівника в українському суспільстві»**.

Мета дослідження – визначити основні суспільні уявлення щодо образу соціального працівника в українському суспільстві та на основі цього розробити програму заходів щодо формування позитивного та сучасного образу фахівця із соціальної роботи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи щодо чинників формування образу соціального працівника та їх детермінанти.

2. Обґрунтувати значущість соціальних уявлень та стереотипів у формуванні образу соціального працівника.

3. Дослідити та визначити наявні в суспільстві уявлення та стереотипи, які формують образ соціального працівника в українському соціумі.

4. Розробити та апробувати програму заходів щодо формування позитивного та сучасного образу фахівця із соціальної роботи.

Об'єкт дослідження – суспільні уявлення про образ фахівця із соціальної роботи.

Предмет – образ соціального працівника в українському суспільстві.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що на формування образу фахівця із соціальної роботи насамперед впливають соціальні стереотипи та суспільні уявлення, пов'язані із минулим досвідом або одноразовою ситуацією, що є не завжди актуальними. Підвищення суспільної обізнаності громадян залежить від розроблених програм та впроваджених заходів спрямованих на формування позитивного та сучасного образу фахівця із соціальної роботи.

Методи дослідження – опитування, анкетування, аналіз, систематизація, аналіз літературних джерел, метод обробки статистичних даних та метод інтерпретації.

Анкета – спрямована на визначення суспільних уявлень та стереотипів, котрі формують образ соціального працівника.

Опитувальник «Діагностика наявності та вираженості ірраціональних установок» А. Елліса, спрямований на визначення 5 груп ірраціональних установок: катастрофізація, повинність по відношенню до себе, повинність по відношенню до інших, оціночна установка та фрустраційна толерантність.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

1.1. Теоретико-методологічні засади формування статусу соціальної роботи як професійної діяльності

Сьогодні зростає потреба українського суспільства у послугах фахівців із соціальної роботи. Ця потреба зумовлена нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні, зокрема, виникненням кризових ситуацій в країні та світі, таких як війна та пандемія COVID-19. Негативний вплив цих чинників та подій зумовлює високий рівень суспільного напруження та стресу, а також потребу в адаптації до нових умов життя. Саме тому зростає і кількість людей, які опиняються в складних життєвих обставинах та потребують допомоги соціальних працівників.

Соціальна робота як вид професійної діяльності почала розвиватися близько ста років тому, в країнах Європи та Сполучених Штатах Америки [22]. Цей процес був пов'язаний з індустріальним розвитком та урбанізацією, адже з'явилося більше «неадаптованих» до життя в містах людей, маргіналів та біженців з інших країн. З'явилося багато нових соціальних проблем, які необхідно було вирішувати, адже вони гальмували розвиток всієї країни. Також, передумовою до становлення соціальної роботи, як професійної діяльності, став розвиток таких наук як: соціологія, філософія, психологія та педагогіка. Саме ці дисципліни сприяли розвитку соціальних досліджень [9].

У зв'язку із поглибленим дослідженням соціальних процесів та розумінням важливості вирішення соціальних проблем, у суспільній свідомості, серед соціальних реформаторів і лідерів благодійних організацій все чіткіше усвідомлювалась необхідність наукових підходів до такого виду

діяльності як здійснення допомоги і підтримки тих, хто в силу певних причин був не в змозі самотійно справитися зі своїми проблемами.

Так формувалась ідея професіоналізму, реалізація якої на початку ХХ ст. привела до виникнення професії соціального працівника [4]. Проблему формування професійної соціальної роботи аналізували вітчизняні та зарубіжні дослідники: В. Бочарова, І. Грига, І. Зверева, А. Капська, С. Кубіцький, І. Козубовська, К. Кузьміна, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, І. Мигович, А. Малько, Є. Новак, Г. Попович, В. Поліщук, В. Полтавець, Т. Семігіна, Є. Холостова, М. Доуел, І. Лоренц, Ш. Рамон, С. Шардлоу, Т. Шанін та інші. Аналізуючи наукові джерела [18], основні концептуальні засади професійної соціальної роботи полягають у тому, що:

- професіоналізація соціальної роботи – поступовий, об'єктивний процес, в якому вона, внаслідок взаємодіючих чинників, стала суспільною потребою;
- соціальна робота виникла із добродійної та благодійної діяльності, поступово розвиваючись та перетворюючись у професійну діяльність.

В Україні соціальна робота як професійна діяльність почала розвиватися відносно недавно, на початку 90-х років ХХ століття. Загалом можемо сказати, що її розвиток припав на початку Незалежності України. В той період всі сфери суспільства мали місце у зміцненні та розвитку нашої держави. Незважаючи на затребуваність у соціальних працівниках, сфера соціальної роботи розвивалася не так стрімко, як інші суспільно важливі ніші [21]. Тому нині соціальна робота в Україні поки що знаходиться на етапі свого становлення та розвитку, але її значущість зростає у колосальних відсотках. Про це свідчать кількісні показники щодо створених посад для соціальних працівників як в державному секторі, так і в громадському, відкриття нових спеціальностей пов'язаних із соціальною роботою, внесення в класифікатор професій посади «фахівець із соціальної роботи» тощо.

Соціальна робота, як практична діяльність, яка має за мету надання допомоги, підтримки та захисту нужденних була заснована ще в давніх цивілізаціях Єгипту, Китаю та Греції. Соціальна робота в стародавні часи базувалася, в основному, на релігійних та політичних переконаннях. Наприклад, у давньому Єгипті (2700-2200 рр. до н. е.) турбота про членів суспільства проявлялася, перш за все, з метою збереження трудових ресурсів. Це була функція держави, яка була зацікавлена у забезпеченні певного рівня життя людей, зайнятих на громадських роботах (будівництві каналів, пірамід тощо). Тому саме з цією метою застосовувався централізований розподіл продуктів харчування і для того, щоб запобігти «голодним бунтам» [14]. Соціальні послуги почали надавати населенню у державі Вавилон і в культових храмах. Там опікувалися різними категоріями населення: військовополоненими, рабами, незаконнонародженими. У голодні роки дітей з бідних сімей віддавали у храми на утримання. Здійснюючи соціальну допомогу, ці культові установи на чолі зі жрецькими користувалися авторитетом та підтримкою багатьох верств населення і перетворилися в значну соціальну і політичну силу [19].

Проте, на розвиток соціальної роботи дуже впливала і соціальна політика Радянського союзу. Зокрема цей вплив ми можемо спостерігати і до сьогодні через суспільні уявлення громадян про дану сферу діяльності. Соціальна робота і соціальне забезпечення в радянському суспільстві в основному полягали в матеріальному забезпеченні та допомозі. Державним коштом надавалися такі основні види соціального забезпечення в СРСР:

- допомога на предмети догляду новонародженим;
- допомога дітям у малозабезпечених сім'ях;
- допомога матерям-одиначкам та багатодітним сім'ям;
- санаторно-курортне обслуговування населення;
- оплата відпусток для державних працівників та службовців;
- оплата пенсій.

Коштами підприємств надавалася допомога по утриманню піонерських таборів, утримання дошкільних закладів та надання одноразової допомоги (придбання путівок).

Також, окремо надавалася допомога для колективних господарств, яка фінансувалася за їхні ж кошти: різні види допомоги (при непрацевдатності, вагітності, одноразова матеріальна допомога тощо), пенсії та оплата відпусток.

Саме тому, можна зробити висновок, що соціальна робота в ССРСР в основному полягала у наданні матеріальної допомоги вразливим верствам населення, а не в допомозі людям самостійно справлятися із складними життєвими ситуаціями. Більш того, клієнтами соціальної роботи вважалося небагато категорій населення, лише: пенсіонери, люди з інвалідністю, діти-сироти, багатодітні та малозабезпечені сім'ї, вагітні жінки та, зокрема, державні службовці. Враховуючи той факт, що Україна стала незалежною демократичною державою лише у 1991 році та те, що велика частина українського населення народилася та виховувалася в Радянському Союзі, певні неактуальні переконання та уявлення, котрі більше не притаманні соціальній роботі все ж лишаються у сучасному українському суспільстві.

Отже, враховуючи той факт, що в українському суспільстві відсутнє чітке розуміння основних цілей та засад функціонування професії фахівця із соціальної роботи, – це призводить до «викривлення» соціальної ролі та соціального статусу соціальних працівників, і, відповідно, впливає на формування рівня престижу професії фахівця із соціальної роботи в Україні.

Базовим елементом є саме «соціальний статус», який визначає місце особи, групи осіб чи безпосередньо професійної діяльності в конкретному суспільстві, тобто, визначає становище в соціальній структурі суспільства. Соціальний статус згадується як «співвідносна позиція індивіда або групи, що визначається соціальними ознаками (економічне становище, професія, кваліфікація, освіта тощо), природними ознаками (стать, вік), а також престижем і місцем у структурі влади» [1].

Дж. Хоманс вважає, що соціальний статус також формує рольові очікування щодо певної діяльності. Це пов'язано з тим, що соціальний статус має певне «закріплене» у соціальній структурі суспільства місце, а саме сталий набір обов'язків та функцій, що також впливає на формування самого образу людини, групи людей чи професійної діяльності. Наприклад, якщо професія «соціальний працівник» вважається непрестижною та неважливою для соціуму, то соціальний статус даної професії буде низьким. Це впливатиме на формування суспільного та професійного попиту на професію, її загальний розвиток, а також на самоідентифікацію людей, які працюють у даній сфері. Якщо фахівці із соціальної роботи будуть відчувати, що їхня професійна діяльність не є суспільно-важливою та корисною у розвитку соціуму, то їхня вмотивованість буде на низькому рівні, ніж тоді, коли вони будуть впевнені, що їхня професія є значущою для українського суспільства.

Соціальний статус також впливає на формування синдрому професійного вигорання [3]. Низька оцінка праці та знецінення соціальної значущості професійної діяльності може стати джерелом виникнення професійного вигорання. Якщо людина працюючи в соціальній сфері діяльності, не відчуватиме важливість її вкладу в розвиток конкретної громади чи постійно буде зіштовхуватися з певними суспільними перепонами, на кшталт «соціальна робота – це неперспективна сфера діяльності», або « для чого працювати в соціальній сфері, там же мало платять» тощо, то це буде знижувати рівень вмотивованості фахівців із соціальної роботи та, відповідно сприятиме зниженню їхньої продуктивності.

Важливим у формуванні соціального статусу професії є визначення її соціальної ролі. Поняття «соціальної ролі» розглядається як стереотипна модель поведінки людини, об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі суспільних чи особистих відносин. Основою для формування соціальної ролі виступають функції, які виконуються у системі соціальних відносин і очікування оточуючих [5]. Тобто, якщо у суспільстві буде відсутнє чітке та сучасне розуміння функцій та основних обов'язків

соціальних працівників, або якщо це уявлення буде неактуальним та застарілим, то це буде негативно впливати на загальне формування соціального статусу професії.

Це пов'язано з тим, що населення не буде справедливо оцінювати вклад фахівців у розвиток соціальної сфери, і, відповідно, також не буде зацікавлене у розвитку даної сфери та в отриманні їхніх послуг. Наприклад, якщо велика частина населення України буде вірити, що клієнтами соціальної роботи є лише неблагополучні сім'ї або люди літнього віку, то вони не будуть звертатися до соціальних служб, або робитимуть це рідше. Але, якщо населення України знатиме, що клієнтами соціальної роботи можуть бути абсолютно усі категорії населення, у яких виникають складні життєві ситуації чи кризи, з якими вони не можуть справитися самотійно, то це вплине на сприйняття самої професії як значущої у суспільстві та впливатиме на зростання її попиту серед громадян.

На формування соціального статусу та престиж професії фахівця із соціальної роботи значущий вплив здійснюють суспільні стереотипи та упередження [23]. Хоча підґрунтям для формування стереотипів часто виступає власний досвід і стереотипи роблять наше пізнання зрозумілим та впорядкованим, варто пам'ятати, що стереотипи не завжди є істинними і, часто, вони обмежують сприйняття нової, актуальної інформації та сприяють формуванню хибних уявлень та упереджень [28]. Саме застаріла інформація породжує стереотипи, які заважають розвитку та популяризації соціальної роботи в українському суспільстві.

1.2. Суспільні уявлення та стереотипи українців щодо соціальної роботи

Варто згадати, що соціальна робота – це досить молода сфера діяльності, яка почала розвиватися в Україні лише близько 30 років тому, і вона знаходиться на етапі формування та розвитку. Із соціальною роботою в Україні, пов'язані досить багато стереотипів, які не є актуальними та стають

на заваді повноцінному розвитку соціальної сфери, адже вони «викривлюють» сприйняття даної сфери діяльності та роблять її менш перспективною.

Перш ніж розглядати сталі та укоріненні у суспільстві стереотипи про сферу соціальної роботи та її спеціалістів, варто зупинитися на розгляді самого поняття «стереотип» та на його розумінні в суспільстві.

Поняття стереотипу, вперше введене у соціальні науки У. Ліппманом, набуло подальшого наукового висвітлення в різних наукових контекстах у працях багатьох теоретиків (Т. Адорно, Г. Олпорт, Г. Теджфел, Дж. Фішмен та ін.). Окремі аспекти означеної проблематики піддавалися аналізу в українському політичному дискурсі (М. Бутиріна, О. Донченко, О. Зернецька, Л. Климанська, Л. Кочубей, В. Кривошеїн, Т. Нагорняк, І. Поліщук, Г. Почепцов, Ю. Романенко, Є. Тихомирова та ін.).

Стереотип є невід'ємною властивістю психіки людини узагальнювати. Якщо розглядати джерела виникнення стереотипів, то деякі дослідники вважають, що стереотипи є тенденцією мислення до утворення спрощених образів абстрактної дійсності [6]. Тобто, стереотипом можна назвати схильність до спрощення мислення, де предмет мислення (до якого можна віднести явище, соціальний процес, професійну діяльність, конкретні особистісні якості тощо) буде розглядатися як узагальнення, а не як певний окремий цілісний об'єкт на основі попередніх знань особистості, або нової інформації, яку вона отримала [17]. Характерною рисою стереотипу є його емоційна насиченість, коли індивід наповнює його тими відчуттями, які з ним асоціюються [24]. Крім того, стереотипи спрощують та «скорочують» процеси сприйняття і розуміння, завдяки чому упорядковується дійсність. У результаті спрощення відбувається приписування чогось незрозумілого та складного до існуючого та простого (вже знайомого та засвоєного) уявлення. Стереотипи характеризуються підвищеною стійкістю. Тобто, вже сформовані стереотипи доволі важко зруйнувати.

Найбільш характерна ознака стереотипу полягає в тому, що його дія «включається» набагато швидше, ніж дія розуму. Тобто, стереотипи

виступають у ролі певних упереджень, бар'єрів, що стоять на сторожі свідомості при сприйнятті нової інформації [33].

Також, стереотипи є одночасно і оцінкою, і психологічною установкою, яка не завжди є доцільно аргументованою, адже часто певні стереотипні оцінки базуються на сильних емоційних реакціях, симпатіях, антипатіях, минулому одноразовому досвіді або на інформації отриманій із недостовірних джерел, яка вже є неактуальною та застарілою. Стереотипи та установки визначають нашу поведінкову реакцію та ставлення до конкретних явищ та подій [29].

Стереотипи мають як і позитивні, так і негативні сторони. Позитивні якості стереотипів полягають у тому, що у ситуаціях та явищах, які мають тенденцію повторюватися, відбуватиметься певна «автоматизація», що дозволяє більше концентруватися на ситуативних вимогах та економити час, а також залишатися продуктивним. Проте, якщо стереотип є нераціональним або базується на симпатіях чи антипатіях, або на одноразовому досвіді у минулому, то він буде навпаки шкодити продуктивній діяльності та раціональному мисленню [41]. Одним із основних недоліків стереотипізації мислення є те, що це досить стійкі структури у свідомості людини, вони часто відпрацьовані на «автоматичному» рівні та часто не усвідомлюються [40]. Саме тому для того, щоб боротися із стереотипами, важливо визнати їх наявність та недоцільність, а також, бути готовим дивитися на ситуацію/проблему по-іншому. Тож доречно буде виділити ті стереотипи, які найчастіше зустрічаються в українському суспільстві.

Один із основних стереотипів – в соціальній роботі можуть працювати лише жінки. Виникнення цього стереотипу пов'язано з тим, що в державному секторі в більшості працюють жінки старшого віку. Проте, фахівцем із соціальної роботи може стати кожна людина, не залежно від статі [8]. В даній сфері ключову роль відіграють саме професійні навички та бажання розвиватися саме у соціальній роботі.

Також, із попереднього стереотипу впливає інший – те, що фахівці із соціальної роботи можуть працювати лише в державних та комунальних організаціях. Проте, це зовсім не так. Насправді, соціальні працівники мають досить широку сферу працевлаштування: будь-які громадські організації, бізнес-сфера(проектний менеджер, соціальне підприємництво), робота із підбором персоналу, проектна діяльність тощо. Соціальна робота – це не лише про реалізацію соціальної політики у державному секторі, це про суспільний розвиток, про вдосконалення соціальної сфери, сприяння соціальним змінам у суспільстві та загалом про власний вклад у розвиток української держави.

Досить часто можна почути, що бути фахівцем із соціальної роботи в Україні неперспективно та краще обрати іншу професійну діяльність, або ж працювати за кордоном. Проте, як і зазначалося вище, соціальні працівники мають досить широку сферу працевлаштування та простір для реалізації. Так, у багатьох європейських країнах соціальна робота більш розвинена та затребувана, ніж в Україні, але це є чудовою можливістю зробити свій вклад у розвиток соціальною сфери в Україні [20]. Більш того, як і в будь-якій іншій сфері, стати успішним та мати хороший фінансовий заробіток у сфері соціальної роботи реально, усе це залежить від вкладених зусиль, потенціалу та бажання розвиватися.

Інший стереотип стосується того, що фахівці із соціальної роботи мають невелику заробітну плату. Частково це так, адже у державних та комунальних установах заробітна плата відносно невисока, але це стосується не лише сфери соціальної роботи, а й усіх фахівців, що працюють у державних службах. Це пов'язано з тим, що економічна ситуація в Україні на даний момент досить нестабільна, а також негативний вплив на економіку має війна на сході. Тому, якщо фахівець прагне розвиватися саме у соціальній сфері та мати високу заробітну плату, варто розвиватися у сфері бізнесу та проектній діяльності, що також пов'язана із соціальною роботою.

В українському суспільстві також існують стереотипи пов'язані з тим, хто саме є клієнтами фахівців із соціальної роботи. Часто вважають, що

клієнтами можуть бути лише «вразливі» групи населення, такі як люди з інвалідністю, люди літнього віку, безхатченки, діти-сироти тощо. Так, ці групи населення справді є клієнтами фахівців із соціальної роботи, проте таке формулювання є некоректним, адже насправді клієнтами соціальних працівників може стати будь-хто, незалежно від віку чи соціального статусу. Тобто, усі люди, у яких виникають проблемні ситуації та кризи, з якими вони не можуть справитися самостійно. Саме таке формулювання дозволило б людям сформулювати більш правильне уявлення про фахівців із соціальної роботи і соціальну роботу загалом.

Багато людей в Україні вважають, що фахівець із соціальної роботи це досить легка професія, яка не вимагає особливих знань і наявність вищої освіти не є обов'язковою умовою. Проте, це також є стереотипом, адже обов'язковою умовою допуску до роботи за даною професією є наявність вищої освіти першого рівня та спеціальністю відповідної галузі знань без вимог до стажу роботи [15].

Інший стереотип щодо професії фахівця із соціальної роботи, стосується того, що вона занадто важка та підходить далеко не всім тому що полягає лише у роботі з вразливими верствами населення. Так, це твердження стосується фахівця із соціальної роботи, який працює в державних установах, але соціальний працівник може працювати і в громадських організаціях, і в бізнес-сфері і навіть займатися політикою. Фахівець із соціальної роботи має багато функцій, серед них: організаторська, правозахисна, комунікативна, соціально-педагогічна, тощо. Саме тому люди із такою широкою базою знань та вмінь будуть затребувані в багатьох організаціях та зможуть зайняти нішу в соціальній сфері, яка буде підходити саме їм.

В українському суспільстві є досить поширеною проблема «ейджизму» – дискримінація людини на підставі її віку [10], що також зустрічається часто у відношенні до працівників соціальної сфери. Клієнти можуть не вважати молодих фахівців із соціальної роботи компетентними та авторитетними та ставитися до них зневажливо. Більш того, фахівці із соціальної старшого віку

теж можуть вважати фахівців молодшого віку некомпетентними та знецінювати їхні професійні досягнення. Так, соціальні працівники старшого віку мають більше стажу і досвіду роботи, але соціальні працівники молодшого віку можуть мати більш сучасні підходи до роботи. Але, все може бути і навпаки, і саме тому неправильно судити про компетентність фахівця за його віком, адже, насправді, усе залежить від бажання людини розвиватися у соціальній сфері та від її професіоналізму.

Отже, сьогодні, існує досить багато стереотипів та упереджень, які стосуються фахівців із соціальної роботи та соціальної роботи загалом, які стають перешкодами для розвитку соціальної сфери в Україні.

Стереотипи часто за основу мають минулий досвід і, саме тому, важливо визначити чинники, які сформували або могли сформувати стереотипи щодо фахівців соціальної роботи та соціальної сфери загалом:

- соціально-економічні (низька заробітна плата у фахівців із соціальної роботи, що працюють у державних установах, а також мале фінансування соціальної сфери);

- педагогічні (відсутність сучасної інформації про соціальну сферу у закладах середньої освіти, а також надання батьками та іншими родичами недостовірної та застарілої інформації про соціальну роботу);

- інформаційні (створення «викривленого» образу фахівця із соціальної у засобах масової інформації, кінематографі та на телебаченні. Наприклад, те, що фахівець із соціальної роботи – це людина, яку варто боятися та яка при виникненні навіть найменших проблем буде забирати дитину від батьків);

- комунікативні (невдалий одноразовий досвід відвідання соціальних служб, виникнення певних непорозумінь. Це може бути як і власний досвід, так і інформація отримана від друзів/знайомих, яка, відповідно, поширюється у суспільстві) [37].

Стереотипи та упередження, безумовно, впливають на сприйняття українцями соціальної сфери та соціальних працівників. Соціальна робота – це

молода сфера, яка знаходиться на своєму етапі становлення. Саме тому важливо, щоб українці розуміли, яку насправді роль відіграє соціальна робота у становленні та розвитку українського суспільства і тоді, з усвідомленням цього факту, ставлення до даної професійної діяльності має змінитися в кращу сторону. Українці мають розуміти, що соціальна сфера є перспективною, особливо, якщо враховувати закордонний досвід та те, що бути фахівцем із соціальної роботи – це благородно, адже це допомога іншим людям, які її потребують, а також розвиток соціальної політики в Україні загалом. Якщо суспільство буде ставитися позитивно до соціальних працівників та розумітиме їхній вклад у розвиток держави, то це змінить соціальну роль, соціальний статус та престиж професії, а також, значно зменшить проблему виникнення професійного вигорання серед фахівців із соціальної роботи, адже коли ти відчуваєш, що робиш важливий внесок у власну країну, і тебе в цьому підтримують, то це надихатиме працювати ще краще.

Висновки до розділу 1

Сьогодні зростає потреба українського суспільства у послугах фахівців із соціальної роботи. Ця потреба зумовлена нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні, зокрема, виникненням кризових ситуацій в країні та світі, таких як війна та пандемія COVID-19.

Війна на сході України, яка почалася у 2014 році, збільшила попит на роботу соціальних працівників, адже з'явилося багато людей, які були вимушені переїхати зі сходу України та потребували допомоги та послуг фахівців із соціальної роботи. Також, війна зумовила збільшену потребу у послугах фахівців із соціальної роботи для ветеранів АТО/ООС. Через пандемію COVID-19 багато людей у 2020 році лишилися без роботи, опинилися у складних життєвих обставинах, які зумовлені насамперед фінансовими проблемами. Пандемія спричинила збільшення рівня психологічного навантаження, яке вплинуло на підвищення рівня професійного вигорання та стресу серед населення України. Російське

вторгнення в Україну 2022 року – відкритий воєнний напад РФ за підтримки Білорусі на Україну, завдало та, на жаль, завдає непоправних втрат усій країні та впливає на кожного українця в усіх сферах життя – психологічній, соціальній та економічній.

Відповідно, негативний вплив цих чинників та подій зумовлює високий рівень суспільного напруження та стресу, а також потребу в адаптації до нових умов життя. Саме тому зростає і кількість людей, які опиняються у складних життєвих обставинах та потребують допомоги соціальних працівників. Через війну, кількість людей, які потребують послуг фахівців із соціальної роботи зросла до критичної межі, адже фізично не вистачає кваліфікованих соціальних працівників, які б могли надавати допомогу усім сім'ям, які були евакуйовані із зон бойових дій, батькам, які через війну лишилися роботи та не можуть прогодувати свою сім'ю, дітям, які через війну втратили своїх батьків, тим людям, які потребували соціальних послуг ще до війни і цей перелік людей, які опинилися у складній життєвій ситуації, на жаль, дуже великий.

Фахівець із соціальної роботи – професія, яка була, є і буде затребувана до війни, під час війни та після війни. Потреба у соціальних послугах була, є і буде завжди, проте, кваліфікованих фахівців із соціальної роботи не вистачало та, особливо, не вистачає зараз, під час війни. Образ соціального працівника – це ключовий чинник формування престижу професії, професії, яка є важливою для українського суспільства. На даний момент, фахівців із соціальної роботи працює не багато, а все тому що люди не можуть належним чином оцінити важливість та перспективність даної сфери діяльності. Багато застарілих уявлень, стереотипів та упереджень знижують суспільну цінність соціальної роботи, як професійної діяльності та гальмують розвиток соціальної роботи в Україні. Саме тому, важливо, аби в майбутньому, українці мали об'єктивне уявлення про те, як працює соціальна робота та знали про діяльність соціального працівника. Тоді соціальна сфера буде розвиватися, а це

сприятиме загальному процвітанню української економіки та розвитку держави.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБРАЗУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

2.1. Характеристика вибірки, обґрунтування та опис методів дослідження

Образ соціального працівника – це те, як українці бачать соціальну роботу та людей, які працюють у даній сфері. Соціальна робота є молодого дисципліною, яка почала розвиватися в Україні лише трохи більше ніж 30 років тому та знаходиться на етапі становлення. Україна стала незалежною державою у 1991 році і цей факт впливає на те, що багато людей народилися та вирости в Радянському Союзі, де соціальна робота полягала в основному у наданні різних видів матеріальної та натуральної допомоги. Саме тому в українському суспільстві існують певні упередження щодо соціальної сфери, адже люди старшого покоління мають вплив на молодше покоління та таким чином деякі стереотипи досі лишаються актуальними для українців.

Наше дослідження спрямоване на визначення образу фахівця із соціальної роботи в Україні, на визначення стереотипів у сфері соціальної роботи, а також на визначення схильності українців до ірраціональних установок та упереджень.

Дослідження проводилося у Київській області (а саме у місті Фастові) та у Києві.

Респонденти нашого дослідження, це громадяни України, чоловіки та жінки віком від 19 років, які працюють чи навчаються в абсолютно різних сферах діяльності та мають різні рівні освіти. Оскільки образ соціального працівника формується на основі поглядів та думок усіх українців, наша

вибірка складається з людей різного віку, різних професій/сфер діяльності, людей, які знають що таке соціальна робота та користувалися соціальними послугами та людей, які не знають, що собою являє сфера соціальної роботи.

В дослідженні використовувався метод формування простої, довільної вибірки в кількості 61 особа, з яких 26 представників чоловічої статі, 35 – жіночої. Використання такої вибірки ґрунтується на припущенні, що кожен респондент може потрапити у вибірку, адже вона складається із громадян України віком від 19 років. Анкета містить 3 додаткові питання про вік, сферу професійного розвитку/навчання та освіти респондентів. Додаткові питання потрібні задля визначення впливу цих чинників на відповіді респондентів.

Серед них 44% респондентів віком 19-25 років (27 осіб), 26% респондентів віком 26-35 років (16 осіб), 20% респондентів віком 36-45 років (12 осіб) та 10% респондентів, які старші 46 років (6 осіб).

Сфера професійного розвитку/діяльності або навчання опитаних людей становить: 34% опитаних (21 особа) працюють/навчаються у технічній сфері діяльності, у тому числі і фінансах, 26% опитаних людей (16 осіб) працюють/навчаються у гуманітарній сфері діяльності (наука, освіта), 20% опитаних (12 осіб) займаються діяльністю пов'язаною із творчістю/розвитком художнього контенту та 20% опитаних (12 осіб) працюють/навчаються у соціальній сфері (соціальна робота, соціальне забезпечення).

Щодо рівня освіти у респондентів, то 80% респондентів (49 осіб) мають вищу/незакінчену вищу освіту, 16% (10 осіб) респондентів мають професійну освіту та 4% респондентів (2 особи) мають середню освіту (9 чи 11 повних класів).

Отже, наша вибірка досить різноманітна та складається з людей різного віку та статі, які навчаються чи працюють в різних сферах та більшість із них має вищу чи незакінчену вищу освіту.

Методами нашого емпіричного дослідження є анкетування та опитування за методикою А. Елліса.

Анкетування – метод отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків – анкет [18]. Анкетування є корисним інструментом для отримання інформації від людини чи групи людей. Основна мета анкетування – це отримання даних. Методичним засобом для отримання первинної інформації за допомогою анкетного опитування є безпосередньо анкета. Може використовуватися як друкована, так і електронна анкета, яка є комунікаційним засобом зв'язку між дослідником та респондентом. Анкета формується на основі гіпотез та задач, які є метою дослідження. Зміст анкети, запитання та шкала підрахунку відповідей визначаються відповідно до завдань конкретного дослідження.

Для того, щоб визначити як українці ставляться до соціальних працівників та до соціальної роботи загалом, ми розробили анкету. Анкета містить 20 запитань з 4 варіантами відповіді, а самі запитання поділені на 4 блоки:

I блок розкриває загальне розуміння респондентів про соціальну роботу як сферу діяльності.

II блок спрямований на визначення образу соціального працівника, уявлень та стереотипів які формують цей образ.

III блок дає нам можливість дізнатися джерела з яких респонденти дізнаються/дізнавалися інформацію про соціальну роботу та які впливають на формування образу соціального працівника в Україні.

IV блок розкриває питання перспективності соціальної роботи як професійної діяльності і проблеми формування міцної соціальної роботи та образу соціального працівника в українському суспільстві.

На виникнення стереотипів та упереджень, які формують образ будь-якої професійної діяльності, найбільший вплив має саме ірраціональні мислення. Ірраціональне мислення, на думку К. Хорні, виникає через «тиранію повинності», коли людина змушує себе та інших обов'язково слідувати певним стандартам [32]. А не відповідність цим стандартам призводить до

катастрофізації, тобто до сильної емоційної реакції, яка і породжує оціночні судження. Тобто, людина, яка схильна до ірраціонального мислення, має більшу схильність до «зобов'язань», які будуть визначати її ставлення до подій чи ситуацій, з якими вона зіштовхнеться. Формування ірраціональних установок, як і раціональних, відбувається у рамках соціальних відносин, тобто вони переймаються від однолітків чи батьків і є міцно закріпленими в підсвідомості людини та їх зазвичай важко позбавитися.

А. Елліс виділив чотири категорії ірраціональних суджень разом із принципами, які лежать в основі формування цих суджень:

1. «Повиннісні» судження, які вказують на те, яким хтось чи щось повинен бути чи яким чином діяти. Основним принципом даних суджень є категоричність, наприклад: «Усі люди повинні бути чесними та порядними» чи «Усі мають ставитися до мене з повагою».

2. «Жахаючі» судження, в основі яких лежить катастрофічне бачення світу. Прикладом можуть слугувати такі висловлювання: «Якщо я не отримаю цю посаду – це кінець» та «Якщо вона мене покине, то моє життя скінчиться».

3. Судження типу «належно» та «слід», які відображають неспроможність людини витримати світ, якщо він відрізняється від того, яким йому «належить» чи «слід» бути.

4. Осудні судження, які ґрунтуються на принципі, за яким оцінка якихось окремих якостей людини переноситься на неї в цілому. «Вона жадібна, тому що 10 років тому не позичила мені грошей» [37].

З погляду Елліса, ірраціональні установки – це жорсткий емоційно-когнітивний зв'язок. Вони мають характер вимоги, наказу, носять, як каже Елліс, абсолютистський характер. Тому зазвичай ірраціональні установки не відповідають реальності. Відсутність реалізації ірраціональних установок призводить до тривалих, неадекватних емоційним ситуаціям.

У нормально функціонуючої людини є раціональна система установок, яку можна визначити як систему гнучких емоційно-когнітивних зв'язків. Ця система має імовірнісний характер, виражає, швидше, побажання, перевагу

певного напрямку розвитку подій. Раціональній системі установок відповідає помірною силою емоцій. Хоча раціональні установки можуть носити інтенсивний характер, проте не захоплюють індивіда надовго і тому не блокують його діяльність та не заважають досягненню цілей [36].

Саме тому А. Елліс розробив методіку, яка дозволяє визначити наявність та ступінь вираженості ірраціональних установок за 5 параметрами: катастрофізація, повинність по відношенню до себе, повинність по відношенню до інших, оціночна установка і фрустраційна толерантність. Використання даної методіки допоможе визначити схильність респондентів до ірраціональних установок, які є джерела формування стереотипів та упереджень а також ступінь їх вираженості (яскраво виражена, наявна чи відсутня).

2.2. Аналіз результатів дослідження щодо визначення образу фахівця із соціальної роботи в українському суспільстві

У нашому дослідженні ми застосували метод анкетування, який складався з 4 основних блоків.

Перший блок запитань спрямований на визначення розуміння респондентів соціальної роботи як професійної, наукової та практичної діяльності. Відповідно, на запитання: «Чи знаєте Ви що таке соціальна робота?» ми отримали такі відповіді: 40% респондентів не знають/не розуміють що таке соціальна робота, можливо раніше чули про таке поняття, але ніколи не цікавилися що це за сфера, 30% респондентів мають певне базове розуміння щодо даної сфери діяльності, 20% респондентів чітко розуміють що це за сфера діяльності та що туди входить та 10% респондентів працювали або працюють у сфері соціальної роботи.

Також, нам важливо було дізнатися базове уявлення респондентів про соціальну роботу: 42% респондентів вважають, що соціальна робота – це галузь наукових знань, академічна дисципліна та професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій

людині, групі людей чи громаді, 25% респондентів вважають, що соціальна робота – це державна сфера діяльності, основне завдання якої допомога людям у складних життєвих обставинах, 20% респондентів думають, що соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на вирішення соціальних проблем окремих осіб чи сімей та 13% респондентів вважають, що соціальна робота – це практична діяльність, спрямована на надання фінансової та матеріальної допомоги окремим особам та сім'ям. Респондентам було запропоноване наступне питання: «Якою, на Вашу думку, є сфера соціальної роботи?». 39% респондентів вважають, що соціальна робота є важкою та відповідальною, адже соціальний працівник має багато обов'язків та надзвичайно важливу місію – допомогти людям самостійно справлятися із складними життєвими ситуаціями, 28% респондентів вважають соціальну роботу альтруїстичною та соціально-важливою, адже саме соціальні працівники займаються вирішенням важливих соціальних проблем та допомогою людям, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, 20% респондентів вважають соціальну роботу важкою та відповідальною, адже соціальний працівник має багато обов'язків та надзвичайно важливу місію – допомогти людям самостійно справлятися із складними життєвими ситуаціями і 13% вважає, що соціальна робота є цікавою та пізнавальною, адже вона є багатогранною діяльністю, де соціальний працівник є і організатором, медіатором, педагогом тощо.

Можна зробити висновки, що більшість респондентів мають певне базове уявлення про сферу соціальної роботи, проте досить великий відсоток лише колись чув про цю сферу, але ніколи нею не цікавився. Такі дані свідчать про низьку популярність соціальної роботи як професійної діяльності в українському суспільстві.

Для того, щоб дізнатися більше про уявлення респондентів щодо сфери соціальної роботи, ми задали таке питання: «На Вашу думку, соціальна робота є «важкою» чи «легкою» професією?» і отримали такі результати: 5% вважають, що соціальна робота відноситься до «легких» професій тому, що

вона не вимагає багато зусиль і складної підготовки, 21,3% відповіли, що соціальна робота – це звичайна професія, яку важко віднести до «легких чи важких», адже вона не є такою важливою для суспільства та складною, як, наприклад, професія лікаря чи вчителя, 26,2% вважають, що соціальна робота відноситься більше до «важких» професій, адже вона є професією «людина-людина», що може сприяти виникненню синдрому професійного вигорання і 47.5% респондентів відповіли, що соціальна робота це «важка» професія бо вона вимагає багато зусиль, ресурсів і знань (психологія, педагогіка) та не кожен зможе її осилити (через велике фізичне та психологічне навантаження).

Розглядаючи питання: «Як Ви вважаєте, у чому полягає складність соціальної роботи?», отримали такі результати: 11,5% респондентів вважають, що основна складність соціальної роботи у тому, що вона є професією «людина-людина» і тому існує великий ризик виникнення синдрому професійного вигорання, 19,7% зазначили, що основна складність/недолік соціальної роботи у низькій заробітній платі, 31,1% респондентів відповіли, що у соціальній роботі важко побудувати кар'єру тому, що вона не є розвиненою та перспективною в Україні і це є основною складністю і 37,7% респондентів відповіли, що соціальна робота полягає у постійній взаємодії з різними групами клієнтів та людей, не всі охоче йдуть на контакт, тому основна складність – це налагодити комунікацію з клієнтами та допомогти їм у вирішенні їхніх проблем.

Аналізуючи отримані дані, варто зазначити, що респонденти не вважають соціальну роботу легкою професійною діяльністю, а, навпаки, відносять до професій, які вимагають багато знань та зусиль. Головні складнощі у соціальній роботі, на думку респондентів, виявилися у налагодженні комунікації і допомозі клієнтам, а також у тому, що у соціальній роботі важко побудувати кар'єру.

На завершення першого блоку ми задали питання про те, чи є соціальна робота «чоловічою» чи «жіночою» професією: 24,5% респондентів зазначили, що у суспільстві склалася тенденція, вважати, цю сферу/професію жіночою,

адже вона передбачає, зазвичай роботу в державному секторі, 23% респондентів вважають, що це ніша не тільки волонтерства чи благодійництва, це сфера, що охоплює як державне спрямування, так і громадський сектор, водночас, може послугувати й розвитку бізнес структур соціального спрямування, що передбачає однакоvu зайнятість, як чоловіків, так і жінок і 52% відповіли, що соціальним працівником може буде як чоловік, так і жінка, тут ключову роль відіграють саме професійні навички.

Такі результати свідчать про те що, більша частина респондентів розуміють або мають базове розуміння щодо сфери соціальної роботи та сприймають її не лише як державну та практичну діяльність, а й як галузь наукових знань, академічну дисципліну та професійну діяльність. Більшість респондентів вважають соціальну роботу важкою, відповідальною, альтруїстичною та соціально-важливою діяльністю. Більш того, респонденти відносять соціальну роботу до «важких» професій, адже вона вимагає багато додаткових знань та ресурсів, що показує розуміння респондентами важливості соціальної роботи для українського суспільства та те, що дана професійна діяльність є нелегкою та несе важливу для українців місію – допомога людям самостійно справлятися із складними життєвими обставинами.

Проте, є великий відсоток респондентів (37,7%), які не знають що таке соціальна робота та не мають навіть базового розуміння про те, чим займається фахівець із соціальної роботи, а також лише 13,1% (8 осіб) респондентів вважають соціальну роботу цікавою та багатогранною діяльністю. Також, як складність соціальної роботи – багато респондентів виділили те, що у даній сфері важко побудувати кар'єру, адже вона є нерозвиненою та неперспективною в Україні. Ці дані демонструють нам застаріле уявлення сформоване у респондентів щодо сфери соціальної роботи та показують відсутність розуміння, наскільки затребуваною та багатогранною є дана сфера діяльності.

Хоча більшість респондентів вважають, що соціальним працівником може бути як чоловік, так і жінка і що стать не є головним чинником професіоналізму, 24,5% опитаних все-таки вважають соціальну роботу жіночою професією. Отже, гендерні стереотипи ще залишилися у сфері соціальної роботи.

Отримані дані демонструють те, що в українському суспільстві ще лишилося багато людей, які не знають про існування соціальної роботи, або мають лише базове розуміння щодо даної сфери діяльності, тобто, не до кінця розуміють що таке сучасна соціальна робота та яке її значення для українського суспільства. Якщо українці не будуть розуміти що таке соціальна робота, або матимуть застарілі уявлення про дану сферу діяльності, то це формуватиме некоректний образ фахівця із соціальної роботи та гальмуватиме розвиток та популяризацію соціальної роботи як професійної сфери діяльності.

Другий блок спрямований на визначення чинників, які впливають на формування образу соціального працівника, а також на виникнення стереотипів у соціальній сфері. Цей блок починається із запитання: «Яке із тверджень, на Вашу думку, найбільше відповідає сучасному соціальному працівнику?», – 51% респондентів вважає, соціальний працівник займається розвитком соціальної сфери в Україні, зокрема, вирішенням соціально-важливих питань; сприяє розширенню та наданню якісних соціальних послуг різним категоріям населення; займається створенням та реалізацією соціальних проєктів в сфері бізнесу, а також, займається науковою діяльністю, 34% респондентів вважають, що соціальний працівник займається реалізацією соціальної політики та наданням соціальних послуг в державних структурах, 10% респондентів вважають, що основні обов'язки соціального працівника – це надання допомоги нужденним та людям, які опинилися у складних життєвих обставинах і 5% респондентів вважають, що соціальний працівник займається лише наданням натуральної та фінансової допомоги населенню.

Для того, щоб дізнатися більше про обов'язки, які має фахівець із соціальної роботи ми задали таке питання: «Як ви вважаєте, які основні функції/обов'язки у соціального працівника», 36% думають, що основна функція соціального працівника це надання соціальних послуг, 33% вважають соціальний захист населення основною функцією соціального працівника, 26% вважають, що основний обов'язок фахівця із соціальної роботи це робота над соціальними проектами котрі спрямовані на вирішення соціально-важливих питань у сфері соціальної роботи, а також, розробка і реалізація програм соціально відповідального бізнесу і 5% вважають, що соціальний працівник займається лише наданням матеріальної допомоги пільговим категоріям населення.

Таким чином, половина респондентів (51%) розуміє, що соціальний працівник займається не лише наданням соціальних послуг у державних структурах, а й займається розвитком соціальної сфери загалом, але інша частина опитаних все-таки вважають, що соціальна робота це лише державна сфера діяльності або те, що головна задача соціальних працівників займається лише фінансовою та матеріальною допомогою нужденним.

На питання де можуть працювати соціальні працівники, респонденти дали такі відповіді: 67,2%, вважає, що соціальний працівник може працювати в державних і громадських організаціях, а також у бізнес-сфері, 8,2% відповіли, що соціальні працівники можуть працювати лише у благодійних та громадських організаціях (в організаціях громадського суспільства), лише 3,3% вважають, що фахівець із соціальної роботи може працювати у бізнес-сфері (проектний менеджер, соціальне підприємство тощо) і 21,3% зазначили, що соціальний працівник може працювати лише у державних/комунальних організаціях.

Щодо того хто є потенційними клієнтами соціальних працівників, ми отримали таку інформацію: 5% респондентів вважають, що клієнтами фахівців із соціальної роботи є усі люди, які мають фінансові проблеми та потребують лише фінансової допомоги, 37,6% опитаних вважають клієнтами усіх

індивідів, груп людей та сімей, у яких виникають проблеми, життєві ситуації та кризи, з якими вони не можуть справитися самотійно (проблеми в сім'ї, психологічні проблеми, фінансові тощо), 24,6% респондентів відповіли, що клієнтом може стати будь-хто незалежно від віку, статусу, незалежно від проблемної ситуації, всі ті, хто звернувся за допомогою і 32,8% опитаних вважають, що клієнтами соціальних працівників є лише «вразливі» групи населення, такі як люди літнього віку чи, наприклад, безхатченки, діти-сироти, люди з інвалідністю тощо (тобто, лише ті, хто має підтверджений статус пільги).

Отримані дані свідчать про те, що все-таки більшість респондентів мають сучасний погляд на професію фахівець із соціальної роботи та розуміють, що соціальні працівники можуть працювати не лише в державних установах та те, що клієнтом соціального працівника може стати будь-хто, хто опинився у складній життєвій ситуації та не може самотійно її вирішити. Проте, є відсоток респондентів, які вважають, що соціальна робота – це лише про державні установи та те, що соціальні працівники працюють лише з «вразливими» групами населення.

Розглядаючи питання: «Як Ви вважаєте, чи повинен фахівець із соціальної роботи мати вищу освіту?», – ми отримали такі результати: 34,4% респондентів відповіли, що так, але необов'язково, хорошим соціальним працівником можна стати і без вищої освіти, 44,3% опитаних відповіли, що так, обов'язково, адже без вищої освіти фахівець не зможе надавати якісні послуги, 19,7% респондентів відповіли, що необов'язково і важливіше мати певні особистісні якості та навички, а вища освіта буде як додаток і 1,6% респондентів зазначили, що соціальна робота є легкою професією і вища освіта не є необхідністю.

Нам важливо було дізнатися чи залишилися у суспільстві стереотипи, які пов'язані із віком соціальних працівників і тому ми задали питання: «Як Ви вважаєте, чи залежить компетентність фахівця із соціальної роботи від його віку?»: 19,7% вважають, що так, що чим компетентніший фахівець, тим він

старший, адже фахівці старшого віку мають більше досвіду роботи, 8,2% відповіла, що так, адже молодші фахівці мають більш прогресивніший та сучасніший підхід до роботи, 52,4% зазначили, що компетентність соціального працівника залежить від його бажання працювати та розвиватися у сфері соціальної роботи, а не від віку і 19,7% вважають, що професіоналом своєї справи можна стати у будь-якому віці.

Таким чином, ми бачимо, що більшість респондентів вважають соціальну роботу відповідальною професією, де вища освіта є бажаною та необхідною, а щодо віку соціальних працівників, то респонденти також мають сучасний підхід і розуміють, що компетентність не залежить від віку. Проте, в той же час, лишився певний відсоток опитаних, які мають більшу довіру до фахівців старшого віку або до молодшого.

Заключним питанням другого блоку є питання: «За даними Work.ua в середньому соціальний працівник в Україні заробляє 7500 грн. Як Ви вважаєте, яка має бути оплата праці у соціального працівника?» і отримали таку інформацію: лише 1,7% респондентів вважають, що мінімальної заробітної плати для соціального працівника буде достатньо, тому що дана професія не є важливою для українського суспільства та не вимагає багато зусиль (6500 грн), 26,2% опитаних відповіли, що середня заробітна плата соціальних працівників на даний момент є достатньою, адже дана професія не є «ключовою» у розвитку українського суспільства(7500 грн), 41% зазначили, що середня заробітна плата соціальних працівників має бути трохи вищою, адже дана професія вимагає багато знань та ресурсів (10.000 грн) і 31,1% респондентів вважають, що професія соціального працівника є дуже важливою для українського суспільства, а також потребує багато зусиль, саме тому такі професії мають гідно оплачуватися (від 15.000 грн).

Аналізуючи другий блок, ми можемо зробити висновки, що великий відсоток респондентів мають сучасний погляд на образ соціального працівника та ставляться до даної професійної діяльності з повагою (вважають, що заробітна плата фахівців має бути вищою, що соціальний

працівник може працювати не лише в державних установах тощо). Проте, отримані дані також свідчать про те, що деякі стереотипи щодо образу фахівця із соціальної роботи все ж присутні в українському суспільстві.

Третій блок спрямований на визначення джерел інформації, які впливають на формування образу фахівця із соціальної роботи. Він розпочинається із питання: « Чи доводилося Вам користуватися соціальними послугами чи відвідувати соціальні служби?»: 9,8% опитаних відповіли, що так, доводилося це був хороший/позитивний досвід і їм допомогли вирішити їхню проблему, 11,5% респондентів зазначили, що так, але це був нейтральний досвід, який вони не можуть назвати позитивним чи негативним, 8,2% зазначили, що це був негативний досвід і їм не допомогли вирішити їхню проблему і 70,5% респондентам не доводилося звертатися за допомогою до соціального працівника.

Наступне питання надає інформацію про те, чи чули респонденти про соціальну роботу із засобів масової інформації: 24,6% респондентів пригадують згадки нейтрального змісту про соціальну роботу у ЗМІ, 23% опитаних пригадують згадки негативного змісту про соціальну роботу у ЗМІ, 19,6% пригадують згадки позитивного змісту про соціальну роботу у ЗМІ і 32,8% респондентів не чули або не можуть згадати згадки про соціальну роботу у ЗМІ.

Заключне питання третього блоку, стосується тих респондентів, які чули про соціальну роботу із ЗМІ (41 особа). Вони надали інформацію з яких саме засобів масової інформації вони дізнавалися про соціальну роботу: 17,1% респондентів дізнавалися інформацію за допомогою кінематографу (фільми, серіали та інше), 14,6% чули про соціальну роботу із преси (газети, журнали, книжки), 46,3% пам'ятають згадки про соціальну роботу із новин/інтернет новин (телевізійні новини чи онлайн статті) і 22% респондентів пам'ятають згадки про соціальну роботу з телебачення (телевізійні програми чи ток-шоу).

Таким чином, із третього блоку ми дізналися, що ЗМІ мають сильний вплив на формування образу фахівця із соціальної роботи, особливо новини та

телебачення. А також ми дізналися те, що більша частина респондентів не користувалася послугами соціального працівника і того уявлення респондентів про соціальну роботу формуються в основному не з особистого досвіду, а з інших джерел.

Четвертий блок стосується перспективності соціальної роботи, її важливості, а також питань формування міцного образу соціальної роботи та соціального працівника в Україні.

Даний блок починається із запитання: «На Вашу думку, сфера соціальної роботи в сучасних умовах є важливою для українського суспільства?»: 32,8% респондентів вважають, що так, адже соціальна робота є необхідною професією для розвитку суспільства, особливо під час пандемії COVID-19, коли відбувається загострення усіх соціальних проблем і необхідність у соціальних послугах збільшилася, 39,4% респондентів відповіли, так, адже допомога людям, які опинилися у складних життєвих обставинах є важливою для українського суспільства і такі категорії, які належать до груп ризику варто підтримувати задля загального добробуту країни, 18% респондентів вважають соціальну роботу «другорядною» сферою, адже є важливіші професії, такі як лікарі і вчителі і 9,8% не вважають соціальну роботу важливою, адже кожен громадянин самостійно має дбати про свій добробут, а не потребувати чиеїсь допомоги.

Нам також було важливо дізнатися думку респондентів щодо перспективності соціальної роботи в Україні: 19,7% опитаних відповіли, що у сфері соціальної роботи можна легко побудувати кар'єру, отримувати гідну заробітну плату, а також, ця сфера завжди буде актуальною та корисною для суспільства тому вона є перспективною, 36% респондентів вважають сферу соціальної роботи перспективною, але побудувати кар'єру/розвиватися у цій сфері важко, 23% респондентів зазначили, що соціальна робота не є перспективною в Україні і тому в цій сфері краще розвиватися за кордоном і 21,3% опитаних вважають, що на даний момент сфера соціальної роботи не є

перспективною ні в Україні, ні за кордоном, проте, можливо, в майбутньому вона стане перспективнішою.

Отримані відповіді показують те, що більша частина респондентів вважає сферу соціальної роботи важливою для українського суспільства та відіграє важливу роль у його розвитку. І в той же час, майже 80% респондентів схиляються до того, що у соціальній роботі або важко побудувати кар'єру, або вона не є перспективною в Україні та, навіть, за кордоном. Це свідчить про те, що респонденти не повністю розуміють, що таке сучасна соціальна робота та те, що ця сфера полягає не лише у наданні соціальних послуг у державних установах.

Наступне питання стосується того, що є підґрунтям до формування міцної соціальної роботи в Україні: 41% вважає, що це стабільна економічна ситуація в Україні, розвиток економіки, що сприятиме підвищенню заробітних плат та державному фінансуванню соціальних проектів, 31,1% відповіли, що тут ключову роль має популяризація соціальної роботи в суспільстві, зокрема, у засобах масової інформації та поширення інформації про професію серед молоді, 16,4% зазначили, що для формування міцної соціальної роботи в Україні потрібна зміна законодавчої основи щодо функціонування соціальної політики в Україні (зміна основних законів чи послуг і методів надання соціальної допомоги), а також якісна навчальна кваліфікована підготовка молодих спеціалістів і 11,5% респондентів відповіли, що для цього потрібно об'єднати діяльність державних та громадських організацій для більш якісного надання соціальних послуг та збільшення ефективності соціальної роботи загалом.

Останнє питання анкети спрямоване на визначення того, хто має формувати позитивний образ соціального працівника в українському суспільстві: 50,8% респондентів вважають що позитивний образ соціального працівника мають формувати представники державної влади (законодавчої та виконавчої) котрі будуть правильно трактувати таку сферу діяльності, як важливу та перспективну, 6,5% опитаних вважають, що за це мають

відповідати представники закладів вищої освіти, подекуди представники шкіл, котрі здійснюють кваліфіковану підготовку спеціалістів у сфері соціальної роботи, 19,7% респондентів відповіли, що позитивний образ мають формувати представники засобів масової інформації (кіно, новини, інтернет-видання тощо) при складанні сюжетів з вразливими групами населення і 23% респондентів вважають, що це сфера відповідальності громадського та державного секторів, які функціонують у сфері соціальної роботи.

Отже, як показують результати дослідження, більша частина респондентів знайома із сферою соціальної роботи як професійною діяльністю та мають базове уявлення про неї. Також, більша частина респондентів має сучасне уявлення про соціальну роботу, а отже, і про соціальних працівників теж. Проте, ми виявили, що в українському суспільстві лишилися певні стереотипи, що стосуються соціальної роботи та впливають на формування образу соціального працівника. Найбільш застарілими стереотипами виявилися:

- соціальна робота – це лише державна сфера діяльності і основна задача якої надання фінансової та матеріальної допомоги;
- фахівець із соціальної роботи може працювати лише в державних установах чи громадських організаціях;
- клієнтами соціальної роботи є лише «вразливі» верстви населення;
- у сфері соціальної роботи важко побудувати кар'єру, адже вона є нерозвиненою та неперспективною в Україні;
- соціальна робота – це професія більше для жінок;
- фахівці із соціальної роботи старшого віку є більш компетентними;
- соціальна робота – не є перспективною діяльністю ні в Україні ні за кордоном.

Також, ми дізналися, що найбільший вплив на формування образу соціального працівника в Україні впливають новини/інтернет новини і

телебачення, адже саме з цих джерел респонденти дізнаються інформацію про сферу соціальної роботи.

У підсумку, варто згадати, що на думку респондентів, популяризацією соціальної роботи та формуванням образу соціального працівника мають займатися представники державної влади (законодавчої та виконавчої), а стабільна економічна ситуація в країні є ключовим чинником розвитку соціальної роботи в Україні.

2.3 Аналіз результатів дослідження щодо впливу ірраціональних установок та упереджень на формування образу соціального працівника в Україні

Опитувальник А. Елліса спрямований на визначення ступеня раціональності-ірраціональності мислення, наявності та вираженості ірраціональних установок, що безпосередньо впливає на формування образу соціального працівника.

Опитувальник містить 5 шкал: катастрофізація, повинність щодо себе, повинність щодо інших, оціночна установка та фрустраційна толерантність.

Шкала катастрофізації відображає сприйняття людьми різних несприятливих подій. Низький бал за цією шкалою свідчить про те, що людині властиво оцінювати кожен несприятливий подію як жахливу та нестерпну, а високий бал, відповідно, показує протилежне.

Показники шкал «повинності щодо себе» і «повинності щодо інших» вказують на наявність або відсутність надмірно високих вимог до себе та інших.

«Оціночна установка» показує те, як людина оцінює себе та інших. Наявність такої установки може свідчити про те, що людині властиво оцінювати не окремі риси або вчинки людей, а особистість в цілому.

Остання шкала – оцінка фрустраційної толерантності особистості, яка відображає ступінь переносимості різних фрустрацій (показує рівень стресостійкості) і загальну оцінку ступеня раціональності мислення.

Після обробки результатів, ми отримали дані, які проілюстровані у таблиці 2.1. Відповідно отриманих результатів, найбільш розповсюдженою установкою серед респондентів є катастрофізація. Яскраво виражена установка у 57,4% респондентів, вони гостро сприймають усі негаразди з якими зіштовхуються у житті, навіть, якщо ті не становлять серйозної загрози чи та які легко вирішити. Установка наявна у 39,3% респондентів, це значить, що вони мають схильність перебільшувати значення певних життєвих труднощів і негараздів, проте завдяки критичному мисленню вони можуть проаналізувати ситуацію і знайти більш раціональний підхід до її сприйняття та вирішення. Лише у 3,3% респондентів установка відсутня і це значить, що ці респонденти у будь-якій ситуації будуть застосовувати «холодний розум» та більш раціонально сприймати негаразди, тобто, без перебільшеного емоційного реагування.

Таблиця 2.1

Показники рівнів вираженості ірраціональних установок респондентів за методикою «Діагностика ірраціональних установок» А. Елліса

Показники	Яскраво виражена установка		Наявна установка		Відсутня установка	
	Кількість респ.	%	Кількість респ.	%	Кількість респ.	%
Катастрофізація	35	57,4%	24	39,3%	2	3,3%
Повинність щодо себе	31	50,8%	27	44,3%	3	4,9%
Повинність щодо інших	18	29,5%	37	60,7%	6	9,8%
Оціночна установка	10	16,4%	43	70,5%	8	13,1%
Фрустраційна толерантність	22	36,1%	34	55,7%	5	8,2%

50,8% респондентів мають яскраво виражену установку повинності до себе – це свідчить про занадто високі вимоги респондентів до самих себе і в разі виникнення навіть певних незначних помилок, ці респонденти будуть

звинувачувати себе та впадати у самокритику. Наявна установка повинності щодо себе у 44,3% респондентів. Ці люди теж будуть виявляти схильність до самокритики та високим вимогам до себе, але ці вимоги будуть не такі високі та їх буде не наскільки багато, як у респондентів з яскраво вираженою установкою. Тобто, ця установка у респондентів буде проявлятися ситуативно та рідше, тоді як у респондентів з яскраво вираженою установкою вона буде присутня завжди, або у більшості ситуацій. У 4,9% респондентів дана установка відсутня, тож вони не висувають до себе зайвих вимог та не схильні до самокритики. Вони теж мають певні вимоги щодо себе, проте вони є раціональними та не категоричними і, в разі їх недотримання, респондент не звинувачує себе у цьому.

За шкалою «Повинність щодо інших» ми отримали такі результати: 29,5% респондентів мають яскраво виражену установку. Ці люди схильні до створення суб'єктивних вимог до оточуючих людей, які вони обов'язково мають дотримуватися, і, в разі недотримання цих вимог – обов'язково має наступати покарання (це може бути як і в буквальному, так і в абстрактному сенсі, у формі образи або якихось певних обмежень). У 60,7% респондентів наявна дана установка, що свідчить про те, що ці люди також схильні до створення вимог до оточуючих людей, але вони не є категоричними та здебільшого є ситуативними. У 9,8% респондентів установка відсутня, це показує те, що ці люди не створюють певних «рамочок» для інших людей та вважають, що кожна особистість є індивідуальною та поводить так, як вважає за потрібне.

16,4% респондентів мають яскраво виражену оціночну установку. Вони схильні судити про інших людей, події, тощо на основі одиничного випадку або дії. Наприклад, якщо одного разу у людини виник конфлікт із фахівцем із соціальної роботи, то вона буде вважати абсолютно усіх фахівців цієї сфери некомпетентними. Ці люди схильні мислити стереотипами та часто мають упереджене ставлення до людей, подій та явищ. У 70,5% респондентів ця установка є наявною, тож вони теж схильні оцінювати інших людей та явища

на основі одного випадку, проте не є категоричними. Ці люди також схильні до стереотипного мислення, проте їх легше переконати та їх мислення буде більш «гнучким». У 13,1% респондентів оціночна установка відсутня, тож ці люди можуть ставитися позитивно/негативно до певної події, якості людини тощо, проте це не обов'язково вплине на враження про людину чи подію в цілому, адже вони не схильні до стереотипів чи упереджень.

Установка фрустраційної толерантності яскраво виражена у 36,1% респондентів – це свідчить про те, що будь-яка несприятлива подія спричиняє сильний стрес та переживання, які можуть впливати на діяльність людини досить довгий період. У 55,7% респондентів наявна установка фрустраційної толерантності, а отже, вони також чутливо реагують на несприятливі події та схильні до переживань, проте, для них несприятливі події не будуть спричиняти такий сильний стрес, як респондентам, які мають яскраво виражену установку. У 8,2% вибірки дана установка відсутня, тобто, вони є стресостійкими та легко справляються із неприємними та несприятливими ситуаціями, які виникають на життєвому шляху.

Таким чином, найбільш розповсюдженими установками серед респондентів виявилися «Катастрофізація» та «Повинність щодо себе», які є яскраво вираженими у більшій частині респондентів. Це демонструє нам те, що більшість респондентів схильні до сильної емоційної реакції на будь-які негаразди та сприймають будь-яку несприятливу ситуацію як катастрофу. Повинність щодо себе показує те, що респонденти мають високі вимоги до себе, які є категоричними та в разі їх недотримання обов'язково буде самозвинувачення.

Такі установки як «Повинність щодо інших» та «Фрустраційна толерантність», також наявні у нашої вибірки, проте не є яскраво вираженими. Це значить, що респонденти виявляють схильність до даних установок, але не є категоричними та завдяки критичному мисленню можуть змінити своє ставлення/погляд/думку на більш раціональну.

«Оціночна установка» є ключовою для нашого дослідження, адже саме вона демонструє схильність респондентів до утворення стереотипів, упереджень та ірраціональних установок. Дана установка не є яскраво вираженою, проте наявна у 70,5% респондентів, це значить, що ці люди схильні до формування загальної думки на основі одиничного випадку, тобто, мають схильність до стереотипного мислення, що також буде стосуватися і сфери соціальної роботи.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження показало, що більшість респондентів вважають сферу соціальної роботи важливою для українського суспільства та мають базове розуміння щодо даної сфери діяльності. Однак, результати анкетування вказують на те, що лишився досить великий відсоток людей, які не зовсім розуміють, що таке сучасна соціальна робота, чим саме займається соціальний працівник або мають застарілі уявлення щодо соціальної роботи як професійної діяльності.

Відповідно результатів дослідження ми можемо виділити ті сфери розвитку у яких спостерігається низький рівень обізнаності щодо соціальної роботи:

1. Професійна сфера – де присутні установки щодо обмежень у професійній діяльності та можливості її розвитку (соціальна робота це не лише державна сфера діяльності, вона покликана охоплювати і громадський сектор й бізнес-сферу; соціальні працівники можуть займатися соціальним підприємництвом тощо). Багато респондентів вважають соціальну роботу не перспективною в Україні, і, навіть, за кордоном. Однак, соціальна робота була, є і буде затребуваною всюди, особливо, в умовах війни та пандемії.

2. Особистісна сфера – установки щодо соціальної роботи сформовані з минулого досвіду (певний відсоток респондентів вважає, що соціальна робота це професія більше для жінок і те, що фахівці старшого віку є більш компетентними). Однак, завдяки підготовці та практичним навичкам

спеціаліст із соціальної роботи може постійно підвищувати рівень своїх компетентностей щодо практичних умінь та розвиватися в особистому та професійному спрямуванні у галузі соціальної роботи.

3. Управлінська сфера – передбачає надання допомоги кожному, хто опинився в складних життєвих обставинах. За результатами дослідження, частина респондентів й до цього часу вважають, що лише «вразливі» групи населення можуть бути клієнтами соціального працівника.

Щодо наявності ірраціональних установок у респондентів за шкалою А. Елліса, то усі респонденти схильні до ірраціональних установок та, відповідно, до упередженого ставлення та упереджених висновків. «Оціночна установка» наявна у більшості частини респондентів, а це значить, що вони схильні до загальних суджень на основі одиничного випадку. Це впливає також на формування образу фахівця із соціальної роботи, адже згідно з отриманими результатами нашої анкети, великий відсоток респондентів має застарілі уявлення про соціального працівника та сферу соціальної роботи загалом.

Таким чином, ми з'ясували, що респонденти мають схильність до ірраціональних установок, які впливають на сприйняття інформації та формування стереотипів, зокрема, на бачення респондентами сфери соціальної роботи. Проте, оціночна установка у респондентів не є яскраво вираженою. Це значить, що при наявності раціональних аргументів, суджень та інформації з достовірних джерел, респонденти зможуть змінити свою думку про сферу соціальної роботи та позбавитися наявних стереотипів та упереджень, які впливають на формування образу соціального працівника в Україні.

Наше дослідження допомогло визначити сфери соціальної роботи, де залишилися стереотипи, а також як саме засоби масової інформації впливають на їх формування. Саме тому варто займатися просвітницькою діяльністю для того, щоб розвіювати стереотипи щодо сфери соціальної роботи, адже вони

негативно впливають на сприйняття українцями даної професії та гальмують її розвиток.

РОЗДІЛ III

ОБРАЗ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Програма формування образу соціального працівника для молоді

Аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження показав, що в опитаних респондентів наявна схильність до стереотипного мислення. Такі стереотипи є чинниками до формування загального образу про соціального працівника. Відповідно результатів дослідження ми виділили основні сфери, в яких лишилися стереотипи щодо сприйняття соціальної роботи як професійної діяльності: сфера професійної спрямованості, особистісна та управлінська сфери.

Також, варто додати, що великий відсоток респондентів не вважає соціальну роботу перспективною сферою діяльності в Україні та, навіть, за кордоном, що негативно впливає на формування престижу професії та її соціальний статус. Відповідно, постає питання популяризації соціальної роботи та просвітницької діяльності, яка б сприяла зменшенню відсотку упереджень та стереотипів в українському суспільстві.

Молодь (згідно з Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», до молоді належать громадяни віком від 14 до 35 років [16]) відіграє ключову роль у впровадженні суспільних змін та в процесах реформування держави [34]. Молодь – це люди з активною громадянською позицією, які беруть участь у суспільно-

політичному житті країни і стимулюють розвиток громадського і культурного процесу в державі. Молоде покоління має значний вплив на формування обізнаності серед людей старшого віку та формування їхньої громадянської позиції.

У сфері соціальної роботи молодь також відіграє одну з ключових ролей у формуванні престижу та популяризації професії, адже сучасна соціальна робота в Україні знаходиться на етапі становлення та її майбутня перспектива та вектор діяльності залежить від молодого покоління. Саме молодь зможе обрати соціальну роботу, як свою майбутню професійну діяльність, стати майбутнім фахівцем із соціальної роботи та змінити сприйняття українцями професії фахівець із соціальної роботи, збільшити рівень її престижу та викоринити упередження та стереотипи, які ще залишилися в українському суспільстві, які стосуються соціальної роботи та образу соціального працівника.

Саме тому нами була створена програма, яка спрямована на підвищення обізнаності молоді щодо сфери соціальної роботи. Основна мета програми – це популяризація соціальної роботи серед молодого покоління та розвіювання стереотипів щодо даної сфери діяльності.

Реалізацією даної програми мають займатися представники сфери соціальної роботи, як державного і громадського сектору, так і приватні підприємці, які зацікавлені у розвитку та процвітанні соціальної сфери та у її популяризації, шляхом заохочення молоді до обрання соціальної роботи як професійної діяльності та задля підвищення суспільної обізнаності щодо соціальної роботи.

Програма складається із трьох основних етапів:

1. Проведення ознайомчої лекції для школярів старшого віку (15-17 років) про сферу соціальної роботи та проведення анкетування задля визначення професійних схильностей за методикою Л. Йовайши для учнів 11 класів.

2. Проведення додаткового лекційного та практичного заняття для учнів, які проявили інтерес до сфери соціальної роботи та учнів, які за результатами опитувальника мають схильність до роботи з людьми та соціально-спрямованих професій.

3. Поширення сучасної та актуальної інформації про сферу соціальної роботи у засобах масової інформації, спрямованої на зменшення стереотипів та формування сучасного уявлення про фахівців із соціальної роботи та соціальну роботу загалом.

Перший етап програми спрямований на заохочення школярів старших класів до обрання соціальної роботи, як своєї майбутньої професійної діяльності. Основна проблема полягає у тому, що великий відсоток школярів не знає, що таке соціальна робота та соціальна сфера загалом, або чули про неї від своїх батьків чи інших родичів, які мають застаріле уявлення про соціальну роботу. Якби майбутні абітурієнти знали більше інформації про сучасну соціальну роботу та її перспективи в Україні, то кількість потенційних фахівців із соціальної роботи збільшилася б. Також, навіть якщо школярі не планують обирати соціальну роботу як майбутню професію, то за допомогою ознайомчих лекцій про соціальну роботу та діяльність фахівців із соціальної роботи, вони зможуть сформуванати нове уявлення про дану сферу діяльності та поширювати його у соціумі. Саме тому ознайомча лекція має за мету популяризацію соціальної роботи і, на основі отриманих емпіричних даних з нашого дослідження, викорінення тих стереотипів та застарілих уявлень про соціальну роботу.

Ознайомча лекція складається із таких основних тем:

- базове поняття сучасної соціальної роботи, її основна мета та завдання;
- хто такі фахівці із соціальної роботи та чим вони займаються;
- де можуть працювати фахівці із соціальної роботи;
- важливість сфери соціальної роботи для розвитку українського суспільства та перспективи розвитку соціальної роботи в Україні.

У кінці проведеної лекції, варто провести методику професійних схильностей Л. Йовайши (приблизно 15 хвилин), яка спрямована на виявлення схильностей учнів до різних сфер професійної діяльності: робота з людьми, технічна сфера, дослідницька діяльність, творчість та планово-економічна діяльність. У кінці другого етапу, варто визначити загальну кількість учнів, які проявили інтерес до соціальної сфери чи планують вступати на дану спеціальність, а також відповісти на запитання, які учні зможуть задати в кінці ознайомчої лекції.

Другий етап має проводитися через певний проміжок часу (місяць і більше) після першого етапу і має за мету більш детальне ознайомлення майбутніх абітурієнтів із сферою соціальної роботи. На основі отриманих даних із опитувальника Л. Йовайши можна визначити учнів, які мають схильність до роботи з людьми, а також після проведеної лекції ми б мали змогу дізнатися інформацію про учнів, які є зацікавленими у сфері соціальної роботи чи планують там вчитися. На проведення практичної частини має бути також запрошений практикуючий фахівець із соціальної роботи. Практична частина складається із таких етапів:

1. Зібрання усіх учнів 11 класів, які проявили інтерес та бажання до сфери соціальної роботи в одному приміщенні.
2. Проведення лекції з включенням додаткових тем:
 - стереотипи щодо соціальної сфери, які лишилися в українському соціумі;
 - базові знання, які необхідні для того, щоб стати хорошим фахівцем із соціальної роботи (психологія, педагогіка, знання українського законодавства тощо);
 - соціальна робота за кордоном (для прикладу можна взяти Сполучені Штати та Велику Британію).
3. Проведення практичного блоку, який містить реальні кейси із соціальної роботи, які учні мають вирішити/запропонувати варіанти вирішення та побути у ролі фахівців із соціальної роботи.

Третій етап спрямований на інформаційну просвіту соціальної сфери, зменшення відсотку стереотипів щодо даної сфери та формування коректного образу сучасного соціального працівника в Україні. На основі даних, отриманих із анкетування, більшість респондентів дізнавалися інформацію про соціальну роботу із новин/інтернет новин і саме тому даний етап спрямований на формування образу соціального працівника за допомогою засобів масової інформації.

На третьому етапі реалізації програми складався із написання статті «Стереотипи у соціальній роботі та чому вони є неактуальними» та публікація її у місцевому журналі та у онлайн-спільноті міста, адже, на нашу думку, кожна громада знає краще де її громадяни отримають інформацію та які джерела є популярними у тому чи іншому місті та населеному пункті.

Наша стаття складалася із опису стереотипів, які ми отримали за допомогою анкетування та їхньому спростуванні:

- фахівці із соціальної роботи можуть працювати не лише у державних установах, а й у громадських організаціях та бізнес сфері;
- клієнтами соціальної роботи є не лише «вразливі» верстви населення, а усі люди, які опинилися у складних життєвих обставинах та не можуть самостійно їх подолати;
- кваліфікованим фахівцем може бути як чоловік, так і жінка;
- кваліфікованість фахівця із соціальної роботи залежить не від віку, а від його компетентності та бажання розвиватися саме у соціальній сфері;
- соціальна робота є тією сферою, що буде затребуваною сферою в Україні в найближчому майбутньому та за кордоном.

Основна мета третього етапу – це поширення достовірної інформації про соціальну роботу та формування образу сучасного фахівця із соціальної роботи в Україні. Публікація статті у популярному журналі міста змогла б поширити інформацію про соціальну роботу для людей старшої вікової категорії, а онлайн-стаття і для молоді, і для людей більш старшого віку, які користуються онлайн-ресурсами.

Таким чином, завдяки даному етапу, ми зможемо сформувати обізнаність в учнів старших класів щодо сфери соціальної роботи та зменшити відсоток стереотипів щодо даної сфери діяльності, які ще лишилися в українському суспільстві. Більш того, завдяки більшому поширенню достовірної інформації про сучасну соціальну роботу серед учнів старших класів, ми зможемо популяризувати соціальну роботу як професійну діяльність та збільшити кількість потенційних фахівців із соціальної роботи.

3.2. Рекомендації щодо формування образу сучасного соціального працівника в українському суспільстві

Результати нашого емпіричного дослідження показують те, що респонденти виявили схильність до стереотипного мислення. Упередження та стереотипи є у кожній людини, проте вони не завжди спрощують наше життя, а, навіть частіше, є перепонами до сприйняття нової інформації та до прийняття раціональних суджень. Також, стереотипи впливають на ставлення до професії фахівець із соціальної роботи та на розвиток соціальної сфери загалом, адже популяризація та затребуваність будь-якої професійної діяльності залежить від того як її сприймають у суспільстві.

Саме тому ми вирішили створити рекомендації, які допоможуть зменшити кількість стереотипів в українському суспільстві та сприятимуть зменшенню кількості дезінформації у сфері соціальної роботи.

Перша рекомендація стосується того, що інформацію завжди потрібно дізнаватися із достовірних джерел. Починаючи із засобів масової інформації, які, в основному, мають за мету не просто передати певну інформацію, а «звернути на себе увагу» та в їхніх інтересах зробити сенсацію та контент, який шокує, саме тому вони схильні певним чином «викривлювати» події та реальність у ЗМІ не завжди співпадає з тим, що є насправді. Більш того, велику частину інформації ми дізнаємося від друзів/знайомих/родичів в процесі спілкування, які теж є окремими особистостями та схильні до упереджень та оціночних суджень. Саме тому не варто довіряти абсолютно усьому, що ми

чуємо від оточуючих, адже зазвичай дана інформація базується на сприйнятті окремої особистості або на одиничному випадку і, відповідно, не варто будувати своє ставлення до людини/події/професійної діяльності тощо лише на основі суджень інших людей.

Наступна рекомендація полягає у тому, що для зменшення власного стереотипного мислення/ставлення потрібно постійно дізнаватися нову інформацію, а не фокусуватися на інформації, яка була актуальною багато років тому. Відповідно, варто вивчати сучасну літературу чи онлайн статті, які були опубліковані компетентними у даній темі людьми. Рекомендується постійно збагачувати свої знання та формувати ставлення/позицію на основі достовірних джерел, адже аналізуючи інформацію самостійно ви можете зробити висновки на основі власних суджень, які підкріплені достовірною та сучасною інформацією. Тобто, варто розширювати власний кругозір шляхом постійного оновлення власних знань.

Третя рекомендація стосується того, що потрібно аналізувати власну позицію чи ставлення до чогось чи когось та на основі якої інформації воно сформоване. Таким чином можна виявити власні стереотипи та ірраціональні установки і позбавитися від них. Наприклад, аналізуючи певну ситуацію можна зробити висновки, що ставлення до певної людини було сформоване на основі однієї ситуації та супроводжувалося сильною емоційною реакцією, або те, що ваше ставлення до певної події сформовано на основі розповіді ваших знайомих. Дана рекомендація сприятиме більшому розумінні власної поведінки, зменшити кількість упереджень та допоможе відокремити власну позицію від позиції інших людей.

Четверта рекомендація полягає у тому, що варто уникати оціночних суджень, в тому числі критичних, за наявності мінімальної фактологічної основи. Уникайте категоричних висловів на кшталт «Вони всі такі», «Вони завжди так поведуться», «Так не буде ніколи» тощо, адже такі судження можуть бути зроблені лише за наявності раціональних та об'єктивних аргументів, а в більшості ситуацій такі судження є суб'єктивними та нічим не

обґрунтовані. Не варто також мислити «ярликами» та класифікувати людей на «поганих» та «хороших». Тобто, наділяти себе або оточуючих деякими характеристиками без урахування фактів і об'єктивних показників.

П'ята рекомендація стосується того, що варто висловлювати судження щодо інших не до, а після особистого спілкування чи власного досвіду та оцінювати людину в теперішній ситуації та теперішньому часу, а не на основі досвіду інших людей. Якщо ми упереджено ставимося до когось чи чогось, ми несвідомо намагаємося підтвердити свої очікування спілкуючись з незнайомими людьми. Іншими словами, ми схильні бачити поведінку, яка підтверджує наші стереотипи, навіть коли її немає. Така поведінка заважає раціональній оцінці людини чи події і таким чином можна втратити можливість отримати нові знайомства, знання, досвід тощо.

Остання рекомендація полягає у тому, що варто пам'ятати як стереотипи впливають на наше сприйняття інформації та велика кількість стереотипів обмежує можливість пізнання нового та сприяє формуванню хибних уявлень та упереджень, особливо, якщо ці стереотипи несуть у собі негативну установку. Саме розуміння та усвідомлення механізму утворення стереотипів та ірраціональних переконань є першим кроком до їх викорінення.

Отже, підсумовуючи усі рекомендації, варто зазначити, що не усі стереотипи мають суперечливий чи навіть негативний вплив на людське сприйняття. Більша частина стереотипів є нейтральними та вони полегшують процес спілкування чи дозволяють робити висновки на основі культурно-історичного досвіду, сімейних традицій чи засобів масової інформації. Проте, існує багато стереотипів, які заважають раціонально сприймати дійсність та обмежують процес сприйняття нової інформації. Основна мета даних рекомендацій – це сприяти поширенню інформації, яка допоможе українцям краще розуміти вплив стереотипів на процеси спілкування та сприйняття та сприяти зменшенню негативних стереотипів в українському суспільстві, які також впливають на формування образу соціального працівника та є перепонами до розвитку сфери соціальної роботи.

Висновки до розділу 3

Стереотипи відіграють велику роль у сприйнятті людьми інформації, а також у розумінні суспільних процесів. Вони виступають як форма категоризації, яка допомагає нам спростити та систематизувати отриману інформацію. Стереотипи також впливають на соціальну взаємодію, адже ми формуємо ставлення до інших людей, явищ, подій, сфер професійної діяльності тощо на основі тих знань, які ми отримали від інших людей, засобів масової інформації та літератури, і не завжди аналізуємо інформацію та формуємо ставлення на основі власної думки та позиції.

Результати емпіричного дослідження показали, що респонденти мають схильність до утворення стереотипів та упереджень, що до цього часу простежуються в українському суспільстві. Відповідно наш соціум потребує розлогості щодо понять у соціальній сфері, аби стали стереотипні уявлення набували іншого значення. За таких обставин є потреба у розробці програми, що може послугувати додатковим ресурсом щодо наповнення інформаційного поля правильними та актуальними поняттями у соціальній сфері. Така програма сприятиме зменшенню стереотипів у сфері соціальної роботи та сприятиме формуванню правильного образу сучасного соціального працівника. Ключовим завданням для створення такої програми буде просвітницька діяльність для молодого покоління. Молодь приймає активну участь у суспільному житті та у запровадженні суспільних змін, а також молодь має значний вплив на старші покоління. Саме тому ми створили програму, яка допоможе молоді дізнатися більше інформації про соціальну роботу, збільшить кількість потенційних фахівців із соціальної роботи та сприятиме популяризації даної діяльності.

Програма передбачає ряд заходів, а це і ознайомчі лекції для школярів старших класів, які допоможуть сформувати базове уявлення про сферу

соціальної роботи, а також зацікавити учнів, які можуть стати майбутніми фахівцями із соціальної роботи. Значущими є і практичні лекції для школярів, які є зацікавленими у сфері соціальної роботи та у сфері допомоги людям. Дана частина програми дозволяє популяризувати сферу соціальної роботи та збільшити відсоток фахівців із соціальної роботи. До важливих заходів можна віднести і написання статті «Стереотипи у соціальній роботі та чому вони є неактуальними» спрямованої на поширення інформації про соціальну роботу та на викорінення стереотипів, які заважають розвитку соціальної роботи та формують некоректний образ соціального працівника.

Розроблені рекомендації допоможуть зменшити відсоток стереотипів та упереджень не лише у сфері соціальної роботи, а й у будь-якій сфері життєдіяльності. Дані рекомендації є особливо актуальними сьогодні, адже у період війни, усі українці стали активніше дивитися та читати новини, а також, відповідно, частіше обговорювати тему війни у спілкуванні з іншими людьми. Часто, російська пропаганда може поширювати дезінформацію через засоби масової інформації для того щоб створити паніку серед українців та дестабілізувати нашу віру у перемогу. Паніка та поширення фейків негативно впливає на психічний стан людини, підвищує тривожність, втому та сприяє більшому психологічному виснаженню. Саме тому наші рекомендації допоможуть зменшити рівень дезінформації та поширенню фейкових новин.

Враховуючи теперішню ситуацію в Україні, реалізовувати програму на даний момент є недоцільним, адже усі зусилля та думки українців спрямовані саме на допомогу збройним силам України та на найшвидшому досягненню нашої перемоги. Проте, враховуючи те, що в період війни професія фахівців із соціальної роботи стала ще більше затребуваною, то після перемоги у програму варто додати пункти про те, який вклад у розвиток України зробили саме соціальні працівники, адже вони відіграють одну з ключових ролей у допомозі українцям зараз.

Рекомендації залишаються актуальними під час війни, адже вони сприятимуть «фільтрації» інформації, якої зараз дуже багато і яка впливає на наш фізичний, психологічний та емоційний стан.

ВИСНОВКИ

Соціальна робота як практична, наукова та професійна діяльність знаходиться на етапі формування та становлення в Україні. В той час як у багатьох країнах соціальна робота вважається затребуваною та перспективною діяльністю, в Україні соціальна робота має низький соціальний статус та престиж як професійна діяльність. Саме від того, як українське суспільство ставиться до сфери соціальної роботи і формує образ соціального працівника, залежить затребуваність та популяризація професії.

Через пандемію COVID-19 та глобальний карантин у 2020 році багато людей втратило роботу, учні вперше були змушені вчитися онлайн і через ці події збільшилася кількість людей, які потребують соціальної допомоги. Більш того, суспільна тривога сприяла вищому рівню виникнення синдрому професійного вигорання у фахівців із соціальної роботи.

Вторгнення росії в Україну у 2014 році також зумовило вищу затребуваність суспільства у послугах соціальних працівників, адже з'явилося багато внутрішньо переміщених осіб та воїнів української армії, які потребують та потребуватимуть як психологічної, так і соціальної допомоги, включаючи соціальну адаптацію та реабілітацію.

В Україні є попит на професію фахівця із соціальної роботи та вона є затребуваною, проте багато людей не знають про дану професійну діяльність або мають певні застарілі уявлення про неї. Як показують результати досліджень, зовсім невеликий відсоток учнів старших класів знає про існування такої професії, що зменшує можливість обрання ними соціальної роботи як своєї майбутньої сфери діяльності. Також, великий вплив на формування образу соціального працівника має той фактор, що люди, які

народилися та зростали в Радянському Союзі бачили соціальну роботу, в основному, як сферу матеріальної допомоги та вважають, що сфера соціальної роботи з того часу не змінилася.

Саме тому дослідження щодо схильностей українців до стереотипного мислення у формуванні образу соціального працівника в українському суспільстві є актуальним та дуже важливим саме у переломний період для України. Результати емпіричного дослідження показали, що у респондентів низький рівень обізнаності щодо фахівців соціальної роботи спостерігається у таких сферах: у професійному спрямуванні (тобто, визначення основної мети соціальної роботи); у працевлаштуванні (де саме можуть працювати фахівці із соціальної роботи); у клієнтській сфері (хто може бути клієнтом соціального працівника); у перспективності (чи є соціальна робота перспективною в Україні чи за кордоном); та у професійній сфері (від чого залежить компетентність соціальних працівників).

Відповідно результатів опитувальника А. Елліса, усі респонденти схильні до ірраціональних установок та, відповідно, до упередженого ставлення та упереджених висновків. У більшості респондентів наявна «Оціночна установка» і це демонструє нам, що вони схильні робити загальні судження на основі одиничного випадку. Найбільш яскраво вираженими у респондентів є установки «Катастрофізація» та «Повинність щодо себе». Катастрофізація показує, що респонденти схильні до сприйняття будь-якої несприятливої події, як катастрофи, а повинність щодо себе демонструє те, що респонденти мають занадто високі вимоги до себе, які є категоричними.

На основі результатів емпіричного дослідження було розроблено програму формування образу соціального працівника для підвищення обізнаності молоді щодо сфери соціальної роботи. Програма має за мету поширення достовірної інформації про сферу соціальної роботи, збільшити кількість потенційних фахівців соціальної роботи та зменшити відсоток стереотипів щодо соціальної сфери. Програма складається із двох лекцій про соціальну роботу, анкети для визначення професійної спрямованості учнів та

публікації статті у місцевому журналі чи онлайн-спільнотах. Таким чином ми зможемо поширити інформацію про сучасну соціальну роботу та підвищити рівень суспільної обізнаності щодо даної сфери.

Також, нами були створені рекомендації, які допоможуть зменшити рівень стереотипів та сприятимуть більшому аналізу отриманої інформації та допоможуть не лише зменшити відсоток стереотипів у сфері соціальної роботи, а й зменшити поширення недостовірної інформації та фейків у період війни. Саме завдяки програмі та рекомендаціям, ми зможемо сприяти зміні застарілим суспільним уявленням про образ соціального працівника та соціальну роботу загалом на новий образ, який буде заснований на реальних фактах, а не на застарілих уявленнях та стереотипах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко Т. Л. Ціннісно-смилова сфера особистості – фундаментальна основа її духовної безпеки. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2017. №3 (78). С. 25–34.
2. Блінова О. Є. Роль соціальних стереотипів у регуляції поведінки особистості. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки. 2013. Вип. 10. С. 37–41. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_8
3. Бондаревська Л. Вплив травмуючих переживань на виникнення психічного вигорання. Психологія і суспільство. 2008. С. 185–188.
4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи, Тернопіль: Астон, 2004. С. 23–26.
5. Горностаї П. П. Психологічний феномен «Ми». Соціальна психологія. 2006. Вип. 2. С.88–96.
6. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів. Сучасність. 2004. Вип. 9. С. 139.
7. Завгородня Л. В. Стереотипи породження та сприймання журналістського твору (на матеріалі газетних текстів): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика». 2003. С. 20.
8. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. Психологія: збірник наукових праць. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаніка, 2018. Вип. 22. С. 55–62.
9. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціологія соціальної роботи // Психологія і суспільство. 2014. Вип. 1. С. 127–149.

10. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. С. 202–204.

11. Полівко Л. Ю., Бабич П. Ю. Уявлення учнів шкіл про соціальну роботу як професію. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К. : Інстит психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 48. С165– 175.

12. Полівко Л. Ю., Рогаль Н. І. Популяризація спеціальності «соціальна робота» в умовах суспільних змін. Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали чотирнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 листопада 2019 р.) / гол. ред. В. В. Корнєшук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2019. С. 105–107.

13. Полівко Л. Ю., Рогаль Н. І. Сучасна соціальна робота: про що вона і для кого. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 – 13 березня 2021 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С.158–160.

14. Поліщук В. А., Янкович О. І. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи. Курс лекцій. Тернопіль : ТДПУ, 2009. С. 95–98.

15. Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики посади «соціальний працівник: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 24.07.2006. № 274.

16. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 р. №1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>

17. Самкова О. М. Соціальні стереотипи і стереотипізація: аналіз сучасних теоретичних підходів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки. 2013.Вип. 1.С. 68–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2013_1_21.

18. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // Вісник АПСВ. 2015. Випуск 12. С. 6–11.
19. Соціологія : посіб. для студ. вищих навч. закладів / За ред. В. Г. Городяненка. Київ : Академія, 1999. С. 315–317.
20. Фельдман Ю. І. Психологія особистості у період молодості. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. 2017. С. 222–232.
21. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. С. 16–21.
22. Adams A. (2000): The Modernisation of Social Work Practice and Management in England, P. 27–30.
23. Allport G. Nature of Prejudice. Cambridge, MA : Addison-Wesley, 1954. P. 275–282.
24. Appel M. Do Mass Mediated Stereotypes Harm Members of Negatively Stereotyped Groups? A Meta-Analytical Review on Media-Generated Stereotype Threat and Stereotype Lift. Communication Research. 2017. P. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650217715543>.
25. Ambady, N., Paik, S. K., Steele, J., Owen-Smith, A., & Mitchell, J. P. (2004). Deflecting negative self-relevant stereotype activation: The effects of individuation. Journal of Experimental Social Psychology, P. 401–408.
26. Cohen, G. L. & Steele, C. M. (2002). A barrier of mistrust: How stereotypes affect cross-race mentoring. In J. Aronson (Ed.), Improving academic achievement. P. 20–22.
27. Danaher, K. & Crandall, C. S. (2008). Stereotype threat in applied settings re-examined. Journal of Applied Social Psychology, P. 1639–1655.
28. Devine P. G. Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. Journal of personality and social psychology. 1989. P. 5–18. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.56.1.5>.

29. Eagly A.H. & S. Chaiken. The psychology of attitudes. TX : Harcourt. Brace & Janovich, 1993, P. 643–645.
30. Elliott J. The Anatomy of Prejudice. URL: <https://janeelliott.com/lectures> (дата звернення: 09.04.2022)
31. Gifford R. K. Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgments [Electronic resource] / R. K. Gifford, D. L. Hamilton // Journal of Experimental Social Psychology. 1976. P. 392–407.
32. Greenwald, A.G., & Banaji, M.R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. Psychological Review, 102, P. 4–27.
33. Greenwald, A. G., Banaji, M.R., Rudman, L.A., Farnham, S.D., Nosek, B.A., & Mellott, D.S. (2002). A unified theory of implicit attitudes, stereotypes, self-esteem, and self-concept. Psychological Review, 109, p. 3–25.
34. Hamilton D. Illusory correlations as a basic for stereotyping. In: Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behavior, Hillsdale, NY, 1981. P. 64–69.
35. Hilton, J. L., & von Hippel, W. (1996). Stereotypes. Annual Review of Psychology, P. 237–271.
36. Jackson L. The Psychology of Prejudice: From Attitudes to Social Action. American Psychological Association, 2011. P. 201–210.
37. Johns, J., Inzlicht, M., & Schmader, T. (2008). Stereotype threat and executive resource depletion: Examining the influence of emotion regulation. Journal of Experimental Psychology: General, P. 691–705.
38. Nelson T. The Psychology of Prejudice. Allyn & Bacon : Pearson, 2005. P. 110–117.
39. Rosenthal, H. E. S. & Crisp, R. J. (2006). Reducing stereotype threat by blurring intergroup boundaries. Personality and Social Psychology Bulletin, 32, P. 501–511.
40. Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. American Psychologist, P. 613–629.

41. Steele, C. M. (2010). Whistling Vivaldi: And other clues how stereotypes affect us. New York: Norton & Company Inc. p. 78.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОПИТУВАЛЬНИК А. ЕЛЛІСА

Доброго дня, шановні респонденти! Ми проводимо дослідження спрямоване на визначення схильності людей до ірраціональних установок та упереджень та їх вплив на формування образу фахівця із соціальної роботи.

Просимо Вас взяти участь в опитуванні та відповісти на наведені нижче запитання. Тут немає правильних чи неправильних відповідей, є лише Ваша особиста позиція.

Вам пропонується 50 тверджень про Ваші почуття, переживання та різні життєві ситуації. Будь ласка, прочитайте уважно кожне твердження і оберіть варіант відповіді, який найбільше відображає Вашу позицію.

Номер твердження	Відповідь		
	Повністю згоден	Не впевнений	Повністю не згоден
1. Мати справу з деякими людьми може бути неприємно, але це ніколи не буває жахливо.			
2. Коли я в чомусь помиляюся, то часто говорю собі: «Мені не слід було цього робити».			
3. Люди, безперечно, повинні жити за законами.			
4. Не існує нічого такого, чого я не можу витерпіти.			
5. Якщо мене ігнорують або я почуваюся незграбним на вечірці, то в мене знижується почуття власної цінності.			
6. Деякі ситуації у житті дійсно абсолютно жахливі.			
7. У деяких питаннях я, безумовно, повинен бути більш компетентним.			
8. Моїм батькам слід бути більш стриманими у вимогах до мене.			

9. Існують речі, які я справді не можу витерпіти.	
10. Моє почуття «власної цінності» не підвищується, навіть якщо у мене є справді великі успіхи у навчанні чи роботі.	
11. Деякі діти поводяться справді жахливо.	
12. Я не повинен був робити кілька очевидних помилок у моєму житті.	
13. Якщо мої друзі пообіцяли зробити для мене щось дуже важливе, вони не зобов'язані виконувати свої обіцянки.	
14. Я не можу мати справу з моїми друзями чи моїми дітьми, якщо вони поводяться безглуздо, дико чи неправильно в тій чи іншій ситуації.	
15. Якщо оцінювати людей з того, що вони роблять, їх можна розділити на «хороших» і «поганих».	
16. Бувають такі періоди в житті, коли трапляються справді жахливі речі.	
17. У житті немає нічого такого, що я справді зобов'язаний робити.	
18. Діти повинні навчитися виконувати свої обов'язки.	
19. Іноді я просто не в змозі винести мої низькі досягнення у навчанні та на роботі.	
20. Навіть коли я роблю серйозні помилки і причиняю біль оточуючим, моя самоповага від цього не змінюється.	
21. Це було б жахливо, якби я не зміг досягти прихильності людей, яких я люблю.	
22. Мені хотілося б краще вчитися або працювати, однак немає жодних підстав вважати, що я повинен домагатися цього, будь-що.	

23. Я переконаний, що люди не повинні погано поводитися в громадських місцях.	
24. Я просто не можу витерпіти сильного тиску на мене чи стресу.	
25. Схвалення чи несхвалення моїх друзів чи членів моєї сім'ї не впливає на те, як я оцінюю самого себе.	
26. Було б шкода, але не страшно, якби хтось із членів моєї сім'ї мав би серйозні проблеми зі здоров'ям.	
27. Якщо я вирішив зробити щось, я обов'язково повинен зробити це дуже добре.	
28. Загалом, я нормально ставлюся до того, що підлітки поведуться інакше, ніж дорослі, наприклад, пізно прокидаються вранці або розкидають книжки чи одяг на підлозі у своїй кімнаті.	
29. Мені не подобаються деякі речі, які роблять мої друзі чи члени моєї сім'ї.	
30. Той, хто постійно грішить чи приносить зло оточуючим, — погана людина.	
31. Було б жахливо, якби хтось із тих, кого я люблю, мав психічні проблеми і опинився б у психіатричній лікарні.	
32. Я маю бути абсолютно впевнений, що все йде добре в найважливіших сферах мого життя.	
33. Якщо для мене це важливо, мої друзі повинні прагнути зробити все, про що я їх попрошу.	
34. Я легко справляюся із неприємними ситуаціями, в які потрапляю, як і з неприємним спілкуванням із деякими знайомими.	
35. Від того, як мене оцінюють оточуючі (друзі, начальство, вчителі, викладачі), залежить, як я оцінюю самого себе.	

36. Це жахливо, коли мої друзі поводяться погано та неправильно у громадських місцях.	
37. Я точно не маю робити деякі помилки, які я все ще продовжую робити.	
38. Я не вважаю, що члени моєї сім'ї повинні діяти саме так, як мені хочеться.	
39. Це абсолютно нестерпно, коли все йде не так, як мені хочеться.	
40. Я часто оцінюю себе по своїм успіхам на роботі та у навчанні або ж за своїми соціальними досягненнями.	
41. Це буде жахливо, якщо я зазнаю повного краху в роботі або навчанні.	
42. Я, як людина, не повинен бути кращим, ніж я є насправді.	
43. Безперечно існують деякі речі, які оточуючі люди не повинні робити.	
44. Іноді (на роботі або у навчанні) люди роблять вчинки, яких я зовсім не можу витерпіти.	
45. Якщо у мене виникають серйозні емоційні проблеми або проблеми із законом, моє почуття власної цінності знижується.	
46. Навіть дуже погані, огидні ситуації, в яких людина зазнає невдачі, наприклад, позбавляється грошей або роботи, не є жахливими.	
47. Є кілька істотних причин, чому я не повинен робити помилок у школі чи на роботі.	
48. Безсумнівно, що члени моєї сім'ї повинні краще дбати про мене, ніж вони це іноді роблять.	
49. Навіть якщо мої друзі поводяться інакше, ніж я чекаю від них, я продовжую ставитися до них з розумінням і прийняттям.	
50. Важливо вчити дітей тому, щоб вони були «хорошими хлопчиками»	

та «хорошими дівчатками»: старанно навчалися у школі та заробляли схвалення своїх батьків.	
--	--

Дякуємо за Ваші відповіді!

Додаток Б

АНКЕТА

Доброго дня, шановні респонденти!

Ми проводимо дослідження спрямоване на визначення образу соціального працівника в українському суспільстві. Просимо Вас взяти участь в опитуванні та відповісти на наведені нижче запитання. Тут немає правильних чи неправильних відповідей, є лише Ваша особиста позиція.

Вкажіть, будь ласка, Ваш вік

- А) до 18 років
- Б) 19-25 років
- В) 26-35 років
- Г) 36-45 років
- Д) старше 46 років

Стать: - чоловіча - жіноча

Вкажіть сферу Вашого професійного розвитку/діяльності (або навчання)

- А) Технічна сфера діяльності , в тому числі фінанси
- Б) Гуманітарна сфера діяльності (наука, освіта)
- В) Діяльність пов'язана з творчістю/розвитком художнього контенту
- Г) Соціальна сфера діяльності (соціальна робота, соцзабезпечення)

Ваша освіта

- А) Вища освіта/незакінчена вища освіта
- Б) Професійна освіта(технікум, коледж)
- В) Середня освіта(9 чи 11 повних класів)
- Г) Без освіти

1. Чи знаєте Ви що таке соціальна робота?

- А) Так, я чітко розумію що це за сфера діяльності та що туди входить
- Б) Так, маю певне базове розуміння щодо даної сфери діяльності
- В) Так, я працював(ла) або працюю у даній сфері
- Г) Ні, я не знаю/не розумію що таке соціальна робота, може раніше чув про таке поняття, але ніколи не цікавився, що це за сфера

2. Яке з даних тверджень точніше описує Ваше уявлення про соціальну роботу?

- А) Професійна діяльність, спрямована на вирішення соціальних проблем окремих осіб чи сімей
- Б) Державна сфера діяльності, основне завдання якої допомога людям у складних життєвих обставинах
- В) Галузь наукових знань, академічна дисципліна та професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей чи громаді
- Г) Практична діяльність, спрямована на надання фінансової та матеріальної допомоги окремим особам та сім'ям

3. Якою, на Вашу думку, є сфера соціальної роботи?

- А) Цікава та пізнавальна, адже соціальна робота є багатогранною діяльністю, де соціальний працівник є і організатором, медіатором, педагогом тощо
- Б) Важка та відповідальна, адже соціальний працівник має багато обов'язків та надзвичайно важливу місію – допомогти людям самостійно справлятися із складними життєвими ситуаціями
- В) Рутинна та виснажлива тому, що у соціальних працівників багато паперової роботи та однотипних задач, що сприяє виникненню синдрому професійного вигорання
- Г) Альтруїстична та соціально-важлива, адже саме соціальні працівники займаються вирішенням важливих соціальних проблем та допомогою людям, які опинилися у складних життєвих ситуаціях

4. Яке із тверджень, на Вашу думку, найбільше відповідає сучасному соціальному працівнику?

- А) Фахівець, який займається лише допомогою нужденним та людям, які опинилися у складних життєвих обставинах
- Б) Фахівець, основні обов'язки якого – надання натуральної та фінансової допомоги населенню
- В) Фахівець, який займається реалізацією соціальної політики та наданням соціальних послуг в державних структурах
- Г) Фахівець, який займається розвитком соціальної сфери в Україні, зокрема, вирішенням соціально-важливих питань; сприяє розширенню та наданню якісних соціальних послуг різним категоріям населення; займається створенням та реалізацією соціальних проектів в сфері бізнесу, а також, займається науковою діяльністю

5. Як ви вважаєте, які основні функції/обов'язки у соціального працівника?

- А) Надання матеріальної допомоги пільговим категоріям населення
- Б) Організація соціального захисту населення (допомога людям літнього віку, безхатченкам, людям з інвалідністю та іншим категоріям групи ризику)

- В) Надання соціальних послуг: консультативна допомога, юридична допомога, психологічна допомога, соціально-педагогічні послуги та інше
- Г) Робота над соціальними проектами котрі спрямовані на вирішення соціально-важливих питань у сфері соціальної роботи, а також, розробка і реалізація програм соціально відповідального бізнесу

6. На Вашу думку, де можуть працювати фахівці із соціальної роботи?

- А) Державні/комунальні організації
- Б) Благодійні та громадські організації (в організаціях громадського суспільства)
- В) Бізнес-сфера(проектний менеджер, соціальне підприємництво тощо)
- Г) Усе з вищезазначеного

7. На Вашу думку, з ким зазвичай працює соціальний працівник, хто є його потенційним клієнтом?

- А) Усі люди, у яких є фінансові проблеми та які потребують лише матеріальної допомоги
- Б) Усі індивіди, групи людей та сім'ї, у яких виникають проблеми, життєві ситуації та кризи, з якими вони не можуть справитися самостійно (проблеми в сім'ї, психологічні проблеми, фінансові тощо)
- В) Будь-хто незалежно від віку, статусу, незалежно від проблемної ситуації, всі ті, хто звернувся за допомогою чи то вона буде короткотривала, чи то вона буде довготривалою
- Г) Лише «вразливі» групи населення, такі як люди літнього віку чи, наприклад, безхатченки, діти-сироти, люди з інвалідністю тощо (тобто, лише ті, хто має підтверджений статус пільги)

8. На Вашу думку, соціальна робота є «важкою» чи «легкою» професією?

- А) Соціальна робота відноситься до «легких» професій тому що вона не вимагає багато зусиль і складної підготовки
- Б) Соціальна робота – це звичайна професія, яку важко віднести до «легких чи важких», адже вона не є такою важливою для суспільства та складною, як, наприклад, професія лікаря чи вчителя
- В) Соціальна робота відноситься більше до «важких» професій, адже вона є професією «людина-людина», що може сприяти виникненню синдрому професійного вигорання
- Г) Соціальна робота це «важка» професія бо вона вимагає багато зусиль, ресурсів і знань (психологія, педагогіка) та не кожен зможе її осилити(через велике фізичне та психологічне навантаження)

9. Як Ви вважаєте, у чому полягає складність соціальної роботи?

- А) Соціальна робота є професією «людина-людина» і тому існує великий ризик виникнення синдрому професійного вигорання
- Б) Основна складність/недолік соціальної роботи у низькій заробітній платі

В) У сфері соціальної роботи важко побудувати кар'єру тому що сфера соціальної роботи не є розвинутою та перспективною в Україні

Г) Соціальна робота полягає у постійній взаємодії з різними групами клієнтів та людей, не всі охоче йдуть на контакт, тому основна складність – це налагодити комунікацію з клієнтами та допомогти їм у вирішенні їхніх проблем

10. Як Ви вважаєте, соціальна робота є «чоловічою» чи «жіночою» професією?

А) У суспільстві склалася тенденція, вважати, що сферу/професію жіночою, адже вона передбачає, зазвичай роботу в державному секторі

Б) Така професія передбачає не офіційну зайнятість, адже вона є занадто складною, небезпечною та важкою, тому у ній працюють здебільшого чоловіки

В) Це ніша не тільки волонтерства чи благодійництва, це сфера, що охоплює як державне спрямування, так і громадський сектор, водночас, може послугувати й розвитку бізнес структур соціального спрямування, що передбачає однакову зайнятість, як чоловіків, так і жінок

Г) Соціальним працівником може буде як чоловік, так і жінка, тут ключову роль відіграють саме професійні навички

11. Як Ви вважаєте, чи повинен фахівець із соціальної роботи мати вищу освіту?

А) Так, але необов'язково, хорошим соціальним працівником можна стати і без вищої освіти

Б) Так, обов'язково, адже без вищої освіти фахівець не зможе надавати якісні соціальні послуги

В) Ні, не обов'язково, важливіше мати певні особистісні якості та навички, а вища освіта буде як додаток

Г) Ні, не повинен, адже соціальна робота досить легка професія, де вища освіта не є необхідністю

12. Як Ви вважаєте, чи залежить компетентність фахівця із соціальної роботи від його віку?

А) Так, я вважаю, що чим компетентніший фахівець, тим він старший, адже фахівці старшого віку мають більше досвіду роботи

Б) Так, я вважаю, що молодші фахівці мають більш прогресивніший та сучасніший підхід до роботи, саме тому я би краще звернувся(лася) до фахівця молодшого віку

В) Ні, я вважаю, що компетентність соціального працівника залежить від його бажання працювати та розвиватися у сфері соціальної роботи, а не від віку

Г) Ні, компетентність фахівця не залежить від його віку, адже професіоналом своєї справи можна стати у будь-якому віці

13. За даними Work.ua в середньому соціальний працівник в Україні заробляє 7500 грн. Як Ви вважаєте, яка має бути оплата праці у соціального працівника?

А) Я вважаю, що мінімальної заробітної плати для соціального працівника буде достатньо, тому що дана професія не є важливою для українського суспільства та не вимагає багато зусиль (6500 грн)

Б) На мою думку, середня заробітна плата соціальних працівників на даний момент є достатньою, адже дана професія не є «ключовою» у розвитку українського суспільства(7500 грн)

В) Я вважаю, що середня заробітна плата соціальних працівників має бути трохи вищою, адже дана професія вимагає багато знань та ресурсів (10.000 грн)

Г) На мою думку, професія соціального працівника є дуже важливою для українського суспільства, а також потребує багато зусиль, саме тому такі професії мають гідно оплачуватися (від 15.000 грн)

14. Чи доводилося Вам користуватися соціальними послугами чи відвідувати соціальні служби?

А) Так, це був позитивний/хороший досвід, мені допомогли вирішити мою проблему

Б) Так, це був нейтральний досвід, не можу назвати його ні позитивним, ні негативним

В) Так, це був негативний досвід, мою проблему мені не допомогли вирішити/інше

Г) Ні, мені не доводилося звертатися за допомогою до соціального працівника

15. Чи доводилося Вам чути про соціальну роботу із засобів масової інформації?(Новини, кінематограф, телебачення, газети, журнали, книжки, інтернет)

А) Так, пригадую згадки про соціальну роботу нейтрального змісту у ЗМІ

Б) Так, пригадую згадки негативного змісту про соціальну роботу у ЗМІ

В) Так, пригадую згадки позитивного змісту про соціальну роботу у ЗМІ

Г) Ні, я не чув(ла)/не можу згадати жодних згадок про соціальну роботу у ЗМІ

16. Із яких саме засобів масової інформації Ви чули/дізнавалися інформацію про соціальну роботу? (Можна обрати кілька варіантів, якщо ви обрали в попередньому питанні варіант відповіді, що Ви не чули жодних згадок про соціальну роботу у ЗМІ, то просто пропустіть це питання)

А) Кінематограф(фільми, серіали та інше)

Б) Преса (газети, журнали, книжки)

В) Новини/інтернет-новини(телевізійні новини чи онлайн-статті)

Г) Телебачення(телевізійні програми чи ток-шоу)

17. На Вашу думку, сфера соціальної роботи в сучасних умовах є важливою для українського суспільства?

А) Так, адже соціальна робота є необхідною професією для розвитку суспільства, особливо під час пандемії COVID-19, коли відбувається загострення усіх соціальних проблем і необхідність у соціальних послугах збільшилася

Б) Так, адже допомога людям, які опинилися у складних життєвих обставинах є важливою для українського суспільства і такі категорії, які належать до груп ризику варто підтримувати задля загального добробуту країни

В) Ні, я вважаю соціальну роботу «другорядною» сферою діяльності, адже, на мою думку є набагато важливіші для суспільства професії (лікарі, вчителі)

Г) Ні, я не вважаю сферу соціальної роботи важливою. Вважаю, що кожен громадянин самостійно має дбати про свій добробут, а не потребувати чиеїсь допомоги

18. На Вашу думку, сфера соціальної роботи є перспективною в українському соціумі?

А) Так, у сфері соціальної роботи можна легко побудувати кар'єру, отримувати гідну заробітну плату, а також, ця сфера завжди буде актуальною та корисною для суспільства

Б) Так, соціальна робота є перспективною сферою, адже є актуальною для українського соціуму, проте побудувати кар'єру/розвиватися у цій сфері важко

В) Ні, соціальна робота не є розвиненою та перспективною сферою в Україні, тому краще у цій сфері розвиватися за кордоном, де є вищі зарплати

Г) Ні, на даний момент сфера соціальної роботи не є перспективною ні в Україні, ні за кордоном, проте, можливо, в майбутньому вона стане перспективнішою

19. На Вашу думку, що є підґрунтям до формування міцної соціальної роботи в Україні?

А) Стабільна економічна ситуація в Україні, розвиток економіки, що сприятиме підвищенню заробітних плат та державному фінансуванню соціальних проектів

Б) Популяризація соціальної роботи в суспільстві, зокрема, у засобах масової інформації та поширення інформації про професію серед молоді

В) Зміна законодавчої основи щодо функціонування соціальної політики в Україні (зміна основних законів чи послуг і методів надання соціальної допомоги), а також якісна навчальна кваліфікована підготовка молодих спеціалістів

Г) Об'єднання діяльності державних та громадських організацій для більш якісного надання соціальних послуг та збільшення ефективності соціальної роботи загалом

20. Хто має формувати позитивний образ соціального працівника в українському суспільстві?

А) Представники державної влади (законодавчої та виконавчої) котрі будуть правильно трактувати таку сферу діяльності, як важливу та перспективну

- Б) Представники закладів вищої освіти, подекуди представники шкіл, котрі здійснюють кваліфіковану підготовку спеціалістів у сфері соціальної роботи
- В) Представники засобів масової інформації (кіно, новини, інтернет-видання тощо) при складанні сюжетів з вразливими групами населення
- Г) Представники громадського та державного секторів, які функціонують у сфері соціальної роботи

Дякуємо за Ваші відповіді!